

HOCA AHMED YESEVİ

(Ö. 562 / 1167)

Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU

Kaynaklarda hakkında yeteri kadar bilgi bulunmayan Ahmed Yesevî'nin hayatı, oldukça kalın bir menkabe sisi altında gizlenmiştir. Bu konuda Fuat Köprülü'nün yaptığı çalışma henüz aşılabılmış değildir. Köprülü, Ahmed Yesevî'yi ele alırken, onun ilmî bakımından tesbit edilen hayatı ile halk arasında destanlaşan hayatını, ayrı zeminlerde anlatma ihtiyacını hissetmiştir. Biz, bu yazımızda, sosyal vicdanda teşekkül etmiş Ahmed Yesevî'yi, imkân elverdiği ölçüde birinci plana iterek anlatmaya çalışacağız. Onun hakkındaki bilgileri, Divan-ı Hikmet başta olmak üzere, ikinci ve üçüncü el kaynaklardan elde etmek mümkündür.

Ahmet Yesevî, Batı Türkistan'da, Çimkent'in doğusunda Tarım ırmağına dökülen Şahyâr nehrinin küçük bir kolu olan Karasu üzerindeki Sayram kasabasında doğdu¹. Eski adı İsbicâb veya Akşehir olan Sayram, coğrafî açıdan önemli bir kavşak noktasındaydı. Ancak bazı kaynaklar, onun Yesi (Türkistan)'de doğduğunu kaydeder ki eskiden buraya Yası denildiği, ancak zamanla Yası ve Yesi'ye dönüştüğü söylenir².

Ahmed Yesevî'nin hangi tarihte doğduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, şeyhi Hoca Yusuf Hemedânî'nin h. 535 / m. 1140'daki vefatı, göz önünde tutulursa, onun XI. yüzyılın ikinci yarısında dünyaya geldiği söylenebilir³.

1 Köprülü, Fuat Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1976, s. 61-2; Hazîni, Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr, Süleymaniye Ktb. Hâlis Efendi Kitapları, s. 49. Bu eser Yesevîlik konusunda önemli bir kaynak durumundadır. Sülüs yazısı ile Mahmûd b. Hasan b. Şeyhu'n-Nakşebendî tarafından h. 1002 / m. 1593 Rebiülevvel'inde istinsahı bitirilen 324 sayfalık bu cildi, iki kısımdan meydana gelir. 221 sayfalık kısmı Türkçe, bir miktar eksikliği bulunan geri kalan kısmı da, Farsça olup, Hazîni adlı bir Yesevî dervîşi tarafından III. Murad devrinde yazılmıştır. Eserin her iki kısmı da aynı konuları anlatmaktadır.

2 Esin, Emel, "Ahmed Yesevî Külliyesi", TDVİA, c. II., s. 162.

3 Eraslan, Kemal, "Ahmed Yesevî", TDVİA, c. II., s. 160.

Babasının Şeyh İbrahim adlı, yörede tanınmış bir sufi olduğu ve nesebinin de Hz. Ali(k)'ye dayandığı kaydedilir. Annesi de Şeyh İbrahim'in halifelerinden Musa Şeyh'in kızı Ayşe Hatun'dur. Küçük yaşta, anne ve babasını kaybeden Ahmed Yesevî, ablası Gevher Şehnâz ile Yesi'ye giderek orada yerleşir⁴.

Yesi'de ilk tahsil hayatına başlayan Ahmed Yesevî, menkabelere göre, küçük yaşta Hızır'ın sohbet ve irşadına nâil olur, hayatını öküzünün sırtına yerleştirdiği, kendi el emeğinin mamülü tahta kaşıkları satarak idâme ettirir.

Yine menkabelere göre, ashabdan Arslan Baba, Hz. Resûlullah(s)'-dan aldığı hurma emanetini, Yesi'ye gelerek, sahibi olan Ahmed Yesevî'ye teslim eder⁵. Onun manevî eğitimini üstlenen Arslan Baba, kısa zamanda bu küçük talebesini olgunlaştırır. Ahmed Yesevî'nin şöhreti her tarafa yayılır, ancak, Arslan Baba bir yıl sonra vefât eder. Bunun üzerine Ahmed Yesevî, ilim ve irfânını arttırmak üzere, Asya'nın önemli İslâmî merkezlerinden biri olan Buhara'ya gider. Orada Tayfûriyye (Nakşbendiyye)'den Hoca Yusuf Hemedânî (440 / 1049-535 / 1140)'ye bağlanır. Yusuf Hemedânî, Hadis, Usûl-i Fıkıh, Hilâf ve Nazar'da ileri seviyede bir bilim adamı idi. Hemedânî, İsfahan ve Semerkand'da uzun süre hadis tahsil etti⁶. O, Nizâmîye Medresesi gibi önemli bir eğitim müessesesinde ders verecek kadar parlak bir ilmi kariyere sahipti⁷. Kaynaklara göre, bu zatın şeyhi Ebû Ali Fârmedî, Hüccetü'l-İslâm İmam Gazalî'nin de şeyhidir⁸. Ahmed Yesevî, Hanefî mezhebinde fıkıh âlimi olan bu hocası ile, çeşitli bölgelerde yolculuklar yaptı⁹. Hemedânî'nin Nakşî silsilesindeki yeri şu şekildedir: Hz. Muhammed(s), Ebû Bekir (13 / 634), Selmân-ı Fârisî (35 / 655), Kâsım b. Muhammed (102 / 720), Ca'fer-i Sâdık (148 / 765), Ebâ Yezîd Tayfûr el-Bistâmî (216 / 831), Ebu'l-Hasen Harakânî (425 / 1034), Ebû Ali Fârmedî (477 / 1084), Yusuf Hemedânî (535 / 1140), Hoca Ahmed Yesevî (562 / 1167)¹⁰.

4 Aynı yer; Fiğlah, Ethem Ruhi, Türkiye'de Alevilik ve Bektâşilik, Ankara 1991, (II. baskı), s. 106; Kufrah, Kasım, Nakşbendiliğin Kuruluş ve Yayılışı (basılmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi 1949, s. 31.

5 Eraslan, Kemal, Ahmed-i Yesevî, Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler, Ankara 1983, ss. 16-7; Kufrah, Nakşbendiliğin Kuruluş ve Yayılışı, s. 30.

6 Kufrah, ag.e., ss. 14-5.

7 Aynı eser, s. 15.

8 Muhammed b. Abdullah Hânî, Adâb, çv.: A. Hüsrevoğlu, İstanbul 1980, s. 57.

9 Köprülü, İlk Mutasavvıflar, ss. 65-7.

10 Abdülmecid b. Muhammed el-Hanî, el-Hadâiku'l-Verdiyye fi Hakâiki Ecillâ-i'n-Nakşbendiyye, İstanbul 1308, ss. 90-109; Muhammed b. Abdullah Hânî, age. ss. 37-59.

Yusuf Hemedâni, Hz. Peygamber(s)'in sünnetlerine sıkı sıkıya bağlı idi¹¹. Sade bir yaşantıya sâhipti; odasında, hasır, keçe, ibrik, iki yastık ve bir tencereden başka eşya yoktu¹². Şeyhindeki bu özelliklerin, aynen Ahmed Yesevî'ye de yansıdığını ve onun da sade bir hayat sürdürdüğünü görüyoruz. Şeyhi vefat edince, yaptığı vasiyet üzere, halifeleri ardarda irşâd makâmına geçer: Abdullah Berkî, Hasan Endakî, Ahmed Yesevî ve Abdülhâlık Gücdüvânî. Bu sıra içinde zamanı gelince, bir süre irşâd makâmında bulunan Ahmed Yesevî, nöbeti Abdülhâlık Gücdüvânî'ye bırakıp Yesî'ye döner, vefat edene kadar burada kalır, tarikatını yayar¹³.

İmam Muhammed b. Ali silsilesine bağlı olduğu için kendisine "hoca" veya "hâce" lâkabı verilmiştir. Ahmed Yesevî, Hâce Ahmed, Hâce Ahmed Yesevî, Kul Hâce Ahmed gibi isimlerle de anılmaktadır.

Ahmed Yesevî'nin İbrahim adında bir oğlu olmuşsa da, kendisi hayatta iken vefat etmiş veya Türkistan'daki Yesevî rivâyetlerine göre, Karamanlılar tarafından öldürülmüştür¹⁴; herkes tarafından sevilen ve herkesi seven bir kişinin bu muameleye mâruz kalmasını imkân dahilinde görmüyoruz, bizce bu nakil zayıftır. Kaynaklara göre, bu oğlundan başka, Gevher Şehnâz ve Gevher Hoşnâz adlı iki kızı olmuş, nesli, Gevher Şehnâz vasıtası ile devam etmiştir¹⁵.

Ahmed Yesevî, geçimini kaşık yontup satarak sağlayan, el emeği ile geçinmeyi teşvik eden bir sûfî idi¹⁶.

Ahmed Yesevî, 63 yaşına gelince, Hz. Peygamber(s)'in ömrünün o kadar oluşunu kendisine "usve" edinip, yer altına kazdırdığı mezar şeklindeki çile hücreğine girerek ömrünün geri kalan kısmını orada geçirdiği kaydedilir¹⁷. Kesin olmamakla birlikte 120 yaşına kadar yaşadığı ve 562/1167'de öldüğü kaydedilir. Mezarının bulunduğu bölgede Ahmed Yesevî'nin, mezarı civarına defnolanlara kıyâmette şefâat edeceği inancı yaygın olduğu için, Kırgız ve Kazak Türkleri cenazelerini türbe yakınlarına getirmekte ve buraya defnetmektedirler¹⁸.

11 Köprülü, a.g.e., s. 71.

12 Aynı eser, ss 69-70.

13 Lamîî, Terceme-i Nefehâtü'l-Üns, İstanbul 1270, s. 411; Muhammed b. Abdullah Hanî, Adâb, s. 59; Kufrah, Nakşebendîliğin Kuruluşu, s. 19.

14 Togan, Ahmet Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1980, s. 320.

15 Eraslan, "Ahmed Yesevî", TDVİA, c. II., s. 160; Köprülü, İlk Mutasavvıflar, ss. 76-7.

16 Eraslan, Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler, s. 26.

17 Hazinî, agy, v. 88. vd. Yaptırdığı çilehanesinde, vaktini zikirle geçiren Ahmed Yesevî zikrettikçe göğsü dizlerine sürtüne sürtüne zedelenir. Bu yüzden kendisine "Ser Halka-ı Sferişân" denir.

18 Eraslan, "Ahmed Yesevî", s. 160.

Ahmed Yesevî'nin etrafında, hayatında olduğu kadar öldükten sonra da bir saygı hâlesi teşekkül etti. Meselâ Ahmed Yesevî'nin hayranlarından biri de, Sultan Sencer'dir. Ashâb-ı Kirâm'ın yolundan ayrılma-lığı için, kendisini çok beğendiğini söyleyen Sultâr Sencer, ona, fukarasına dağıtmak üzere, 50.000 altın hediye etmiştir¹⁹. Bu, onun, yönetici kesimle irtibât hâlinde olduğunu gösterir.

Yine kendisinden yaklaşık iki asır sonra, Timur (ö. 1405)'un rüyâ-sına girer, Buhara'ya sefer yapmasını ve muzaffer olacağını müjdeler. Bu müjde aynıyla çıkar. O da, şükrâne olmak üzere ona anıt-mezar şeklinde bir türbe yaptırır²⁰.

Yine Timur'un 1402'de Çubuk Ovası'nda Sultan Yıldırım Bâyezid ile yaptığı "Ankare Savaşı"nda vukû bulan ilginç bir olayda, aynı durum söz konusudur. Savaş öncesi Hoca Ahmed Yesevî'nin Makâmât'ından tefe'ül eden Timur, şu mısralarla karşılaşır:

Yelda giceni şem'i şebistân itkân
Bir lahzada âlemni gülistan itkân
Bes müşkil işim tüşübdür âsân itkân
Ey barçanı müşkilini âsân itkân.

Timur devamla şöyle diyor: "Ben bu rubâiyi hıfzettim. Kayser-i Rûm (Sultan I. Bâyezid) askeriyile karşılaştığımda, bunu yetmiş def'a okudum; zafer hâsil oldu". (Vakı'ât-ı Timur çev.: Hocendli Kadı Mahdûm Nebî Cân Hâtif, Taşkent 1308)²¹.

Hoca Ahmed Yesevî'nin yaşadığı dönemde, Türkistan yeni İslâmlaşan bölgelere komşuluk etmekteydi. Bu psikosantrik konumu sebebiyle Türkistan, İslâmlaşma sürecinin ivme kazandığı XIII ncü yüzyıl Anadolu'su gibi özel bir misyona aday olarak görülüyordu. Nitekim Yesevî'nin şeyhi Hoca Yusuf Hemedâni de, hristiyan ve mecûsilerin evlerine ziyârette bulunup, onlara tatlı dil ve akli deliller ile İslâm'ı anlatırdı²². Şeyhirdeki bu mübelliğlik vasfı, Ahmed Yesevî'de de görülür. İslâm'ın yayılması için Ahmed Yesevî'nin yetiştirdiği talebeler, oldukça fedâkâr bir çabanın mümessili olmuşlardır²³. Onun yakın çevresinde 12.000, uzak çevresinde de 90.000 kadar müridi ve

19 Ali Şir Nevâyî, Nesâyimü'l-Mahabba min Şemâyimi'l-Fütüvve, İstanbul 1979, s. 78.

20 Köprülü, İlk Mutasavvıflar, ss. 79-80; Eraslan, agm, s. 160.

21 Köprülü, İlk Mutasavvıflar, s. 41.

22 Aynı eser, s. 69.

23 F. Köprülü, W. Barthold, İslâm Medeniyeti Tarihi, Ankara 1977, s. 187.

24 Köprülü, İlk Mutasavvıflar, s. 74.

çok sayıda halifesi vardı²⁴. Onun basit anlatım tarzına sahip oluşu ve halka inebilmesi, öğretilerinin toplum vicdanında hızla yansımaya imkân sağlamıştır²⁵.

Onun ilk ve önde gelen halifesi, Arslan Baba'nın oğlu Mansûr Atâ (Ö. 594 / 1197)'dir. O ölünce, yerine, oğlu Abdülmelik Atâ, o da ölünce yerine oğlu Tâc Hâce (Ö. 607 / 1210) geçmiştir ki bu son zât meşhûr Zengi Atâ'nın babasıdır²⁶.

Ahmed Yesevî'nin ikinci halifesi Harizimli Sa'îd Atâ (Ö. 615 / 1218)'dir. Onun üçüncü halifesi Süleyman Atâ (ö. 582 / 1185); dördüncü halifesi de Hakîm Atâ'dır. Süleyman Atâ, Harizm'de irşâd faaliyetlerin de bulundu. 1185'de vefat edince, Akkurgan'a defnedildi. Zengi Atâ, onun yetiştirdiği en önemli sufüdür. Zengi Atâ'nın Orta Asya steplerinde meşhur olmuş dört halifesi vardır ki onlar da şunlardır: Uzun Hasan Ata, Seyyid Ata, Sadr Ata (Sadreddin Muhammed), Bedr Atâ (Bedreddin Muhammed)²⁷.

Yeseviyye silsilesi, Zengi Atâ'nın halifelerinden Seyyid Atâ ile Sadr Atâ vasıtasıyla devam etmiştir²⁸.

Ahmed Yesevî'nin şeyhi Hemedânî, bir hanefi fakihî idi²⁹. Esasen Maverâünnehir bölgesinde, chl-i sünnet akımı, gelenekselleşmenin verdiği motive edici bir güce sahipti. Ahmed Yesevî bu güçlü nüvenin etkisiyle yetişmiş ve ölene kadar da bu espiyi her iklimde, herkese nakletmiştir. Bu durumu ile Ahmed Yesevî, zahiri ilimlere vâkıf bir bilim adamıdır, zira hocası ve şeyhi Yusuf Hemedânî, Nizamiye Medresesi'nde ders verecek duruma kadar yükselmiş parlak bir kariyer sahibi idi. Yesevî, hanefî fakihidir. O, râfizilik ve itizâlin yayılmasına engel olmak, hattâ halk kitlelerini, bu tür ayrılık unsurlarından uzak tutmak için, fevkalâde hassâs davranıyordu³⁰. Bizce onun bu yönde ortaya çıkan durumu, tasavvufî kişiliği kadar önemlidir. Ahmed Yesevî, ağır başlı bir bilim adamı olmasına rağmen, irşâd faaliyetlerinde bulunduğu Yesi bölgesinde, bozkırlarda yaylak-kışlak göçebelğine adapte olmuş, Asya Tipi Üretim Tarzının klasik temsilciliğini yapan Türk boylarına,

25 Ülken, Hilmi Ziya, Türk Tefekkürü Tarihi, İstanbul 1933, c. I., s. 83.

26 Kufrah, Nakşbendiliğin Kuruluş, s. 32; Terceme-i Reşehât, s. 15; Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 1981, ss. 182-3.

27 Kufrah, age, ss. 32-3; Abdülmecid Muhammed b. el-Hânî, el-Hadâik, s. 109; Eraslan, "Ahmed Yesevî", TDVİA, c. II., s. 161.

28 Kufrah, Nakşbendiliğin Kuruluş, s. 33.

29 Muhammed b. Abdülmecid el-Hânî, Hadâik, s. 108.

30 Fiğlalı, Ethem Ruhi, Türkiye'de Alevilik, Bektâşilik, Ankara 1991 (ikinci baskı), s. 89.

daha açık bir deyişle, kırsal kesimin sade insanlarına sesleniyordu. İlmî yüceliğine rağmen, halk sadeliğine inmenin sırrına ermişti. Zira bu hanîf dininin asıl Peygamber(s)i ümmetine, "insanlara, anlayacakları tarzda hitabetmeleri"ni emrediyordu. Mevlânâ'nın tabiriyle "ârifin yetmiş iki dili olmalı" idi. Bu nedenle ârif, her kesimden insan ile komünikasyon kurabiliyordu. İşte Ahmed Yesevî, sade hayata alışık, yaşantısı oldukça basit Türk insanına bu irfânî sâyesinde ulaşmaya muvaffak olmuştu.

Türkler eski din ve kültürlerinden kalma, şiirle, hatta kopuz da çalmak suretiyle hitabelerde bulunma yolu ile, ilden ile, obada obaya, işittikleri anlam yüklü veciz ifâdeleri, ağızdan yayıyorlar ve bazı katkılarla da bunu zenginleştiriyorlardı. Bu konuda, Türklerin pratik ve cevval zekasının önemli bir etkisi olduğunu da kabul etmemiz gerekir.

İşte Ahmed Yesevî, İslâm'ı, bu sade yaşayışa sahip insanlara, ağır, fikhî, felsefî terimlerin doğuracağı kargaşadan uzak şiirsel yolla, halkın kavrayabileceği basitlikte anlatmaya çalışıyordu. Onun şiirleri san'at yapma kaygusundan ve lirizmden uzaktı. İmam-ı Rabbanî'nin bireylere irşâd için gönderdiği mektupların icrâ ettiği sosyo-moral fonksiyonun aynısını, Ahmed Yesevî tarafından, bütün bir Orta-Asya Müslüman Türk muhitine, İslâm'ı anlatmak üzere söylenmiş "hikmet" denilen şiirleri icrâ etmişti³¹.

O bir medreseli olarak, şeriat ile tasavvufu, ehl-i sünnet inancı doğrultusunda sıkıca meczetmiştir. O, bu yönü ile Köprülü'nün heterodoxe suçlamasını hak etmemiştir³². "Osmanlı Devletinin Kuruluşu" kitabındaki suçlaması ile Fuat Köprülü kendi içinde paradoksa düşerek "İlk Mutasavvıflar" kitabında şöyle der: "Divan-ı Hikmet'in tedkikinden ve şahsiyetinin teşekkül ettiği çevreden pek kolay anlaşılacağı gibi, Hoca Ahmed Yesevî, ağır, uzak görüşlü, muhakemeli bir Türk mutasavvıfıdır... Onun eserlerinde umumî itikadları sarsacak hususî îmalara rastlanamaz. Çok geniş bir görüş noktasından, şeriata karşı az çok dikkatsiz hareket eden büyük bir kısım İran sufilerinde mevcut fikir ve temâyüller, bu büyük Türk şeyhinde hemen yok gibidir. Bir vakit namaz kılmayanın domuzdan farkı olmayacağını söyleyecek derecede, şer'î hükümlere fazla bağlılık gösteren Hoca Ahmed, her manzûmesinde günahlarından bahsederek istiğfar eyler, ... Vahdet felse-

31 İmam-ı Rabbanî'nin mektuplaşma vasıtasıyla Hoten'den Şiraz'a kadar seslenmesi, yaşadığı devir açısından, orijinaldi. Bunun için bkz.: Bilgin, İbrahim Edhem, Devrimci Sufi Hareketleri ve İmam-ı Rabbanî, İstanbul 1990.

32 Köprülü, Fuat, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Ank. 1959, s. 98.

fesine en çok daldığı “benim Allah ile özel bir vaktim vardır” makâmından, “ölmeden önce ölüünüz” sarayından, “Allah’da farî olma” deryâsından en çok bahsettiği zaman bile şeriat silâhını unutmaz”³³.

Esasen Fiğlah’ının da haklı olarak ifade ettiği gibi, hristiyan teolojisine ait heterodexe ve ortodexe terimlerinin, aynıyle İslâmî literatüre alınması, kullanılması, fevkalâde, ciddi yanlışlıklara sevkedebilecek bir kavram kargaşası doğurabilir³⁴.

Geniş bir Orta Asya Türk etnosantrik coğrafyasında etkili olan Ahmed Yesevî’nin kurduğu Yeseviliğin, Doğu Türkistan’ın küçük bir kısmı ve Seyhun havzasındaki dar çevrede yaşayan şiliğin etkisinde kalarak heterodox karakter kazandığını³⁵ ileri sürmek, kabûlü sıkıntılı bir iddia olarak görülmektedir.

Onun, çevresine anlaşık bilir bir üslûbla mesaj iletme çabası, bizce şiirsel bir komünikasyondur. İslâm’ı anlatırken, çevresinde daha önce, geçerli olan bir kültür modunu kullanmaktan kaçınmaması, onun tutuculuktan uzak, geniş görüşlü bir şahsiyete sahip bulunduğunu gösterir. İslâm’ı anlatan şiirler Hz. Peygamber (s) ce de kabul görmüştür.

Onun, hece vezninde söylediği manzûmelere “hikmet” deniyordu. Bu Anadolu’da “ilâhî” diye anılan forma tekâbül ediyordu³⁶. Şiirleri, Kur’ân-ı Kerim’in, bir tür yorumu şeklinde kabûl edilmelidir³⁷.

Divân-ı Hikmet’te, millî edebiyat geleneğine sıkıca bağlı kalınması, kâfiye yerine halk edebiyatını örnek alarak yarım kâfiyeler kullanılması ve bunların çoğunlukla fiil çekimlerinden meydana getirilmesi, eski redif usûlüne aynen uyma gibi özellikler dikkat çekmektedir³⁸.

Divan üzerinde çalışma yapan Eraslan’ın “Divan-ı Hikmet’in eski ve güvenilir bir nüshası bize ulaşmamıştır” şeklinde ulaştığı sonuç ile³⁹ Ülken’in, Divan-ı Hikmet, nüshaları arasındaki bariz dil ve muhtevâ farklılığına bakılarak, bunların çeşitli kişilerce yazıldığını söylemek mümkündür, yorumu⁴⁰ birlikte mütâlaa edilecek olursa, şu anda elimizdeki Ahmed Yesevî’ye ait Divan’ın günümüze orijinal şekliyle intikal etmediği ileri sürülebilir. Hikmetler, zaman içinde kay-

33 Köprülü, İlk Mutasavvıflar, s. 76.

34 Fiğlah, Türkiye’de Alevilik, s. 109.

35 Barthold, Köprülü, İslâm Medeniyeti Tarihi, s. 192.

36 Öztürk, Yaşar Nuri, Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar, İstanbul 1990, s. 280.

37 Köprülü, İlk Mutasavvıflar, s. 75.

38 Aynı eser, s. 148.

39 Eraslan, Divan-ı Hikmet, s. 49.

40 Ülken, Türk Tefekkür Tarihi, c. I., s. 82.

bolmalar ve eklenmelere maruz kalmakla birlikte, kendi içinde bir rûh ve mânâ bütünlüğüne sahiptir. Kimin tarafından yazılırsa yazılsın, hepsi, Ahmed Yesevî'nin inanç ve kanaatlerini yansıtmaktadır. Divan hece vezninde yazılmış olmasına rağmen, hangi Türk diyaleğinin kullanıldığı hususu edebiyatçı ve dilcilerin çalışma alanına giren bir husus olarak görülmektedir.

“Fakr-nâme”, Divan-ı Hikmet'in mensûr bir önsözü durumunda olmakla birlikte Ahmed Yesevî'ye ait görülmemekte, daha sonra Divan-ı Hikmet'i tertip edenlerce yazıldığı kaydedilmektedir⁴¹.

Onun kurduğu Yeseviyye tasavvuf okulu, hemen her yönü ile Türk kimliğini yansıtır. Prensiplerini Ahmed Yesevî'nin koyduğu Yesevilik, açık zikir kullanmayı, sülûk metodu olarak uygulayagelmıştır⁴². Bektaşilik ve Nakşebdilik başta olmak üzere çok sayıda tasavvuf okulunu etkilemiştir⁴³. İkaniyye başta olmak üzere, adı pek duyulmadık tarikatların silsileleri, Ahmed Yesevî'ye dayanır⁴⁴. Hoca Babâeddin, Yesevî şeyhlerinden biri olan Halil Ata (Maveraünnehir Sultanlığı da yapmıştır)'dan uzun yıllar istifâde etmiştir⁴⁵.

Zikir sırasında ses, boğazdan hızar veya bıçkı sesi gibi çıktığından, buna, zikr-i erre, zikr-i minşârî, bıçkı zikri gibi isimler verilmiştir⁴⁶.

Bu zikrin yapılışı şu şekildedir: Zikr-i errenin yolu, iki elini, iki uyluğunun üzerine koyarak, nefesini de göbeğine doğru vererek “hû” deyip nefesi de göbek altından uzatarak, baş, bel, sırt aynı hizaya getirilmek sûretiyle, şiddetle “Hayy” diyerek, zikre bu tarz üzere devam etmektedir⁴⁷.

Yesevilik, Harezşahlar döneminde Kıpçak ve Oğuz kabilelerinin bir çoğunda, öteki tasavvuf mensuplarına ve bu arada Kübrevîlere çok üstün durumdaydı⁴⁸. Yine Horasan bölgelerinde iskân eden Türkmenler arasında, Yesevî dervişleri faaliyet hâlindeydi⁴⁹.

41 Eraslan, “Ahmed Yesevî”, TDVİA, c. II., s. 161.

42 Haririzâde Kemaleddin, Tıbyânü Vesâilî'l-Hakâyık, Süleymaniye, İbrahim Efendi, no: 430-432, c. III., s. 265

43 Birge, John Kingsley, The Bektashi Order of Dervishes, London 1965, s. 21 vd., Çubukçu, İbrahim Ağâh, Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri, Ank. 1986, s. 116; Doğrul, Ö.R., İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf, İst. 1948, s. 116.

44 Köprülü, İlk, s. 108; Barthold, Köprülü, İslam Medeniyeti Tarihi, ss. 19-6.

45 Köprülü, İlk, s. 109.

46 Aynı eser, s. 105.

47 Haririzâde, Tıbyân, c. III., s. 265.

48 Kafesoğlu, İbrahim, Harezşahlar Devleti Tarihi, Ankara 1966, ss. 291-2.

49 Köprülü, Fuat, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1926, s. 228.

Ahmed Yesevî, aslında, Türkistan bölgesinde zuhûr etmiş ilk mübellîğ değildir. Ondan yaklaşık iki buçuk asır önce yaşayan Hallâc-ı Mansûr (ö. 309)'un bu bölgelerde, kendi dervişleriyle birlikte tebliğ faaliyetlerinde bulunduğunu görüyoruz⁵⁰. Ancak, daha öncekiler, kuvvetli bir şekilde, Fars kültürünün etkisi altında kalmışlar ve eserlerini Farsça olarak vermişlerdir. Onun yerli dili kullanması, kısa zamanda adının yankılanmasına sebep olmuştur. Bu yüzden, daha sonraki devirlerde bile, hürmetlerin odağı hâline gelmiştir. Meselâ, Fazlullah İsfahânî, Mihmânnâme-i Buharâ adlı eserinde, Şeybanî Han'ın Ahmed Yesevî'ye karşı derin bir hürmet hissi ile dolu olduğunu, hatta bu sebeple Yesi'de bir cami yaptırdığını (veya tamir ettirdiğini) kaydeder⁵¹.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Ahmed Yesevî, Allah sevgisinde erimiş ve bu sevginin motive edici gücü ile, Orta Asya Türk muhitine başta tebliğcilik olmak üzere çeşitli hizmetlerde bulunmuş büyük bir sufüdür. Çevresine rağmen olmamış, yaşadığı toplumla bütünleşmiştir. Köylü, kentli herkesle diyalog kurabilmiş, basit bir göçebenin olduğu kadar, sultanların da gönlünü kazarmıştır. Onun İslâm'ın esprisinde bulunan "sevgi" boyutunu yakalaması, bir inkılâba neden olmuş iken, biz, neden hâlâ "sevgisizlik" ummanında herkesi tekfir ile meşgulüz.

İnsanın herşeyin merkezi olarak ele alınıp değerlendirilişi (antropoloji), her ne kadar XVIII. yüzyıllara kadar inerse de, bu konudaki çalışmalar gerçek kimliğine XX. asırda kavuşmuştur. Ekzistansiyalizm, fröydizm, pragmatizm vb. çok sayıda idealist öğretiler, antropolojik öğeler taşırlar. Bütün bu öğretilerde, insan, temel hakikattir; dünya insanın tabiatından türeyen bir olgudur⁵².

İnsanı hayvandan ayıran nitelik farkının *geist* denilen bir alan olduğunu ileri süren Max Scheller, bu alanı "saf bir etkinlik" şeklinde tanımlıyordu. Ona göre insan, diğer varlıklar gibi, maddî vücûdu olmasına rağmen, düşünce-ruh, insanla başlamış olup, bu durum, insandan önce mevcûd değildir. Onun *geist*'i, aklı, ide bilincini, seçme gücüne sahip olmayı ve heyecan etkinliklerini ihtivâ etmektedir. Bu konuda daha sonra Arnold Gehlen ve Nicolai Hartmann gibi filozoflar da

50 Altıntaş, Hayrani, Tasavvuf Tarihi, Ankara 1986, s. 74; Schimmel, Annemarie, Tasavvufun Boyutları, çv.: Ender Gürol, İst. 1982, ss. 68-9; ayr. bakz: Massignon, Louis, La Passion d'al-Hallaj, c. I., ss. 17, 767; Bedevî, Abdurrahman, Tarihu't-Tasavvufi'l-İslâmî, Kuveyt 1978, ikinci baskı, s. 38.

51 Köprülü, Barthold, İslâm Medeniyeti, s. 190.

52 Hançerlioğlu, Orhan, Felsefe Sözlüğü, İstanbul 1989, s. 187.

insanı, bütünlüğü içerisinde ele alarak, onun özgür yanını, hayvandan ayrılan yönünü işlemişlerdir⁵³.

Hocamız Ahmed Yesevî, şiirlerinde insanı kendi bütünlüğü içerisinde ele alarak, bu hususu vabyin ruhu doğrultusunda dile getirmiş olmasıyla, husûsiyet arzeden bir kişiliğe sahiptir. İnsan, Allah tarafından kendisine bahşedilmiş “düşünce–ruh” denilen özelliğiyle varlıkların en şerefli durumuna gelmiş ve bütün bir âlem, onun bu yönü önünde boyun eğmiş (emrine musahhar kılınmış) görüntüsü vermektedir. Kendi seçimi ile bu âleme gelmemiş olan insân, Allah’tan bir yön (emr) olan ve O’ndan gelen özünü (ruhunu) dünyadaki hayatının kronolojik akışı içerisinde yüksek değerler alanına tevcih etmek suretiyle olgunlaştırmak (kul olmak) misyonunun sahibidir. İşte bu misyonun gereği, kul, hayat çizgisi içerisinde kemâle erdikçe bir takım rubî değişim (sprituel transformation) ler ve bir takım tecrübelerle yüzyüze gelir ki, biz bunu, genel bütünlüğü gözönünde tutarak, psiko–tarih olarak isimlendirmek istiyoruz. Hayvandan daha aşağı (bel hum edall) noktasına kadar⁵⁴ alçalabilen insan, ahsen-i takvîm⁵⁵ olmanın zirvesinde, melekleri bile geri bırakacak kabiliyeti hâiz olarak yaratılmıştır. İşte insan, akıl ve ihtiyârî ile, bu olgunlaşma basamaklarını aştıkça “cennette, aklı ölçüsünde mevki sahibi olma” müjdesine erecektir.

Gerçekten her insan, az veya çok bu başarıyı hayatının kronolojisi içerisinde gözleyebilir. İnsan, doğuştan getirdiği olgunluğu arama ve yüksek değerler alanına yönelme gibi özelliklerin motive etmesi ile düşünme ve davranış modlarında olgunlaşmaya başlar. Orta yaşta, genç yaşın toyluğu, çigliği, uzağı görememe gibi özelliklerini görmek, çoğunlukla mümkün değildir.

İmam Gazzalî “el-Munkız”ında, olgunluğa doğru giden yolda geçirdiği ruhî olayları, otobiyografik olarak güzel bir tarzda işlemiştir. Onun, yakîn olgunluğunu arama serüveni, taklid noksanlığından kurtulmaya yönelik çalışması, büyük bir insanî başarıdır⁵⁶.

Aynı psiko–tarih süreci, büyük Türk sufisi Yunus Emre için de söz konusudur. Onun cünûn, füsûn ve sükûn boyutlarında ele alınabilecek manevî tekâmül süreci, bir başka insanî başarı örneğini teşkil eder⁵⁷.

53 Aynı eser, s. 188.

54 A'râf (7), 179.

55 Tin (95), 4.

56 İmam Gazzalî, el-Munkız, nşr.: A. Subhi Furat, İstanbul 1978.

57 Araz, Nezihe, “Yunus Emre'nin Hayatında Cünûn, Füsûn–Sükûn Evreleri” (Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri) Ankara 1990, ss. 113–121.

Mutasavvıfımız Hoca Ahmed Yesevî de, Divan-ı Hikmet'inde, kendi psiko-tarihini otobiyoğrafik tarzda ele almış, sene sene ortaya çıkan ruhî tecrübeleri detaylarıyla gözler önüne sermiştir⁵⁸. Hoca Yesevî'nin altmış üç yaşına kadar olan mânevî tecrübelerinin nasıl olduğunu görelim.

Ancak her şeyden önce vuzûha kavuşmasını zorunlu gördüğümüz bir hususa işâret etmeden geçmek istemiyoruz.

Ahmed Yesevî onbir yaşına kadar, yüksek değerler alanına ait kişisel deneyimlerini kendi ifâdesiyle şu şekilde anlatmaktadır:

Doğumu:

Tokuz ây ü tokuz künde yirge düştüm
Tokuz sa'at tura'lmadım kökke uçtum
Arş u kürsî pâyesini barıp kuçtum
Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge⁵⁹

1, 2 ve 3 Yaşlar:

Bir yaşında ervâh manga ülüş birdi
İki yaşda peygamberler kilip kördi
Üç yaşında çil-ten kilip hâhm sordı
Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge⁶⁰

4 yaş:

Tört yaşında Hak Mustafa birdi hurma
Yol körsettim yolga kirdi niçe gümrah
Kayda barsam Hızır Baba'm manga hemrâh
Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge.⁶¹

5 yaş:

Bir yaşında bilim bağlap tâ'at kıldım
Tatavvu' rûze tutup âdet kıldım
Kiçe kündüz zikrin aytıp râhat kıldım
Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge⁶²

58 Makalemizde Divan-ı Hikmet'in Hicri 1314, Taşkent baskısını kullandık.

59 Ahmed Yesevî, Divan, s. 9.

60 Aynı eser, s. 10.

61 Aynı yer.

62 Aynı yer.

6 yaş:

Altı yaşda turmay kaçdım halâyıkdın
 Kökke çıkıp ders öğrendim melâyıkdın
 Dâmen kisip heme ehl ü alâyıkdın
 Ol sebebđin altmış üçde kirdim yirge⁶³

7 yaş:

Yiti yaşda Arslan Babam izlep tapdı (buldu)
 Her sır körüp perde birle büküp yapdı
 Bihamdillah kördüm didi izim öpdü
 Ol sebebđin altmış üçde kirdim yirge

8 yaş:

Sikizimde sikiz yandın yel açıldı
 Hikmet aytdıp başlarınga nur saçıldı
 Bilhamdillah pîr-i mugân mey içirdi
 Ol sebebđin altmış üçde kirdim yirge

9 yaş:

Tokuzumda tolğanmadım toğrı yolğa
 Teberrük dip ahp yördi koldın kolğa
 Kıvanmadım bu sözlerge kaçdım çölge
 Ol sebebđin altmış üçde kirdim yirge⁶⁴

10 yaş:

On yaşingda oğlan boldung kul Hâce Ahmed
 Hâcelikke binâ koyup kılmay tâat
 Hâce min dip yolda kalsang vâý ne hasret
 Ol sebebđin altmış üçde kirdim yirge⁶⁵

11 yaş:

On birimde rahmet-derya tolup taşdı
 Allah didim şeytan mindin yırak kaçdı⁶⁶

Bu manzûm otobiyografide, Ahmed Yesevî doğumundan itibaren onbir yaşına kadar, şu tasavvufî ballere ulaşmıştır: 1. Göğe uçmak, 2. Arş ve kürsî pâyesini elde etmesi, 3. Ruhlardan hisse almak, 4. Peygamberlerin gelip kendisini görmeleri, 5. Kırklarla buluşması, 6. Hz.

63 Aynı yer.

64 Ahmed Yesevî, Divan, s. 11.

65 Aynı eser, s. 12.

66 Aynı eser, s. 13.

Peygamber(s)'den hurma alması, 7. Sapmış kişilere doğru yolu göstermesi, 8. Hızır ile arkadaşlık yapması, 9. Tâate yönelmesi, 10. Oruca devam etmesi, 11. Gece gündüz Allah'ı zikretmesi, 12. İnsanlardan kaçması, 13. Göğe çıkıp meleklerden ders alması, 14. Alâkalardan ve dünya ehlinde uzaklaşması, 15. Şeybi Arslan Baba ile buluşması, 16. Maneviyattan sekiz yol açılması, 17. Pîr-i Muğân (Hz. Muhammed-s- veya Şeyh'den)dan mâneviyat şarabı içmesi, 18. Oğul olması, 19. Hacceliğe (ilim adamı olmaya) yönelmesi, 20. Kulaklarına zikret nidasının gelmesi, 21. Şeytanın kendisinden kaçması, 22. Sen-ben fikri ve geçici heveslerin kaybolması.

Hoca Ahmed Yesevî 0-12 yaşları arasında, yukarıdaki dinî spiritüel tecrübeleri yaşamıştır. Bu tür içe ait hallerin, sübjektif olması sebebiyle, başkası tarafından doğrulanması güçtür. Anlayabilmek için aynı hâli yaşamak gerekir. İşte bu nedenle, olay karşısında biz, kabul etme veya etmeme gibi iki karşıt tavırla yüzyüzeyiz. Biz, bu tür tecrübelerin, tasavvuf psikolojisinde çeşitli kişilerce yaşanmış benzerleri bulunması dolayısı ile, "doğru" olarak kabul edilmesi gerektiğine inanıyoruz. Yani bu hallerin yaşanabilmesi mümkündür.

Ancak, bu noktada, ikinci bir problemle yüzyüze geliyoruz. Bu tür, yüksek tasavvufî tecrübeler ve soyut düşünceler, acaba 0-12 yaşlar arasındaki çocuk tarafından yaşanabilir mi? İşte, bu soruya biz, olumsuz cevap veriyoruz. Zira modern psikoloji çalışmaları, bize, çocukluk merhalesindeki soyut düşüncenin onbir yaştan önce gerçekleşemeyeceğini gösteriyor. Çocuklukta Allah fikri bile somuttur. Kaldı ki, melekler, gökler, ruhlar gibi soyuta ait derinlikleri ifade eden kavramların, çocuğun zihin ve ruh dünyasında yansıma bulması nereden mümkün olsun? Çocuklukta, soyut düşünce ve vicdânın gelişmesi mümkün değildir. Bir insanda bu tür soyut düşüncelerin ve vicdânın gelişimi, ancak onbir yaşından sonradır⁶⁷.

Bilimsel açıdan, böyle bir vâkıayı tesbit ettikten sonra, ister istemez akla şöyle bir soru geliyor: Ahmed Yesevî gibi bir mâneviyat üstadı ve ahlâkçının, üzerinde taşıdığı bu vasıf sebebiyle yalan söylemesi, mümkün görülememektedir. Bu takdirde, onun anlattığı sübjektif tecrübeleri nasıl izâh edebiliriz? İşte bu noktada tasavvuf terminolojisi, bize yardımcı olacaktır. Tasavvuftaki "velâdet (doğum)" kavramı, talibin mürşide intisâb etmesi ve tarikata girmesi şeklinde tanımlanır. Bu ikinci doğum (velâdet-i sâniye), manevî doğum (velâdet-i ma'neviyye),

67 Selçuk, Mualla, Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler, TDV yay., Ankara 1991 (II. baskı), ss. 32, 75, 102, 109, 162.

ruhsal doğuş (velâdet-i rûhiyye) gibi isimlerle anılır. Hz. İsa'ya atfedilen bir ifâdede, insanın iki kere doğmadan melekût âlemine yükselmeyeceği kaydedilir. Birinci doğumda, madde âlemi ile bağ kuran insan, ikinci doğuşunda mânâ âlemi ile irtibât kurar⁶⁸.

Hoca Ahmed Yesevî'nin şiirlerinde (hikmet) bahsettiği spiritüel tecrübeler, bu açıdan bakıldığında, ortaya koyduğumuz problem bir parça çözüme kavuşur.

Hoca Ahmed Yesevî, âilesi tasavvufî yönüyle şöhret yapmış bir sûfidir. Hoca Ahmed Yesevî'nin babası Şeyh İbrahim, Sayram'ın ünlü şahsiyetlerindedir⁶⁹. Ahmed Yesevî'nin ilk tasavvufî tecrübelerini, şeyh olan babası vasıtasıyla yaşamış bulunması düşünülebilir. Yedi yaşında Arslan Baba adlı şeyhle buluşması⁷⁰, onun tasavvufî hayata başlayışının yedinci senesinde olması gerekir. Yine, Ahmed Yesevî'nin, doğar doğmaz dokuz saat duramayıp göğe uçması⁷¹, onun tasavvufa ilk adım attığı gün yaşamış olduğu bir tecrübe şeklinde değerlendirilmelidir. İnsanın ruhi tekâmülünde aşkın, soyut düşünceye yatkınlık kazanabilmesinin ilmî olarak onbir yaşından sonraya ait bulunuşu gözönünde tutulursa, Ahmed Yesevî'nin bu mânevî doğumunun, maddî doğuşa ait onbir veya onu takip eden yaşlarda vukû bulduğunu söyleyebiliriz. Bu takdirde Arslan baba ile 18-20 yaşlarında karşılaşmış ve ondan mânevî emâneti almıştır. Bir insanın, bu yaşta mânevî alanda olgunluğa mazhar olması makûldür.

Şimdi, Hoca Ahmed Yesevî'nin kendi anlatımına bağlı kalarak psiko-tarihini ele alabiliriz.

Dokuz saat:

Tokuz ây ü tokuz künde yirge tüştüm
Tokuz saat tura'lmadım kökke uçtum
Arş u kürsî pâyesini barıp kuçtum
Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge⁷².

Tasavvufta langaj mes'elesi önem arzeder⁷³. Tasavvufta metafora dayalı anlatımlar, disiplin içi özel langaj yapılanması sebebiyle

68 el-Hafnî, Abdülmun'im, Mu'cemu Mustalâhâti's-Sûfiyye, Kahire 1980, s. 268; Sühreverdî, Avârifü'l-Ma'ârif (İhyâ kenarında), Kâhire, 1339, c. II., s. 18 vd; el-Hânî, Muhammed b. Abdullah, Kâhire 1308, ss. 3, 30.

69 Ahmed Yesevî, Divan-ı Hikmetten Seçmeler, Haz. Kemal Eraslan, s. 15.

70 Ahmed Yesevî, Divan, s. 11.

71 Aynı eser, s. 9.

72 Aynı yer.

73 Altıntaş, Hayrani, "Tasavvuf", AUFİD, c. XXXI, ss. 73-84.

ilginç görüntüler arzeder. Meselâ “meyhâne”, içki içmeye mahsus yeri ifâde eden bir kelime olmasına rağmen, tasavvufi terminolojide, kemâle ermiş ârifin ilâhî aşk ve marifetle dolu gönlü anlamına gelir⁷⁴. Aynı özel anlatım Hoca Ahmed Yesevî'nin bu dörtlüğünün ilk mısramında da görülmektedir. Onun “yirge tüştüm” ifâdesi, insanın aslına yönelişinin başlangıcını belirler ki bu, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, mânâ âlemine olan doğuşu simgeler.

İkinci mısradaki “kökke uçtum” ifâdesi, ruh âlemindeki yücelişe mazhariyeti gösterir. “Kök”, Arapçada “semâ”ya tekâbül eder ki, anlamı yükselme, yüceliş, şeklindedir⁷⁵. Yukarıda da ifâde ettiğimiz üzere kelimeyi lügat anlamıyla ele alırsak, Hocamızın kanatlanmış bir kuş gibi bulutlara yükselmesi ortaya çıkar ki, bu imkânsızdır. O zaman bu tabir, insanın kendi yüce aslına, yani yüksek değerler alanına yükselişini gösterir. Nitekim üçüncü mısradaki “arş ve kürsiyi kucaklaması”, onun yücelişinin vardığı noktayı gösterir. Tasavvuf istilâhında arş, altı cihetten münezzehten (soyut) bir mekân, bütün mah-lûkâtı içine alan yüce bir mabâl, mü'minin kalbi gibi çok sayıda anlamı bulunan aşkın alana ait bir kavramdır⁷⁶. Kürsî ise, emir ve yasak yeri⁷⁷, fiilî sıfatların topluca ortaya çıktığı, ilâhî kudretin bulunduğu yer, idam-icâd ve emr-nehyin nüfûz mahalli olup, tafsil (ayrıntı) ve ibhâm (belirsizlik)ın menşeidir⁷⁸. İşte Hocamız Ahmed Yesevî, bu arş ve kürsî ile kucaklaşma diye tanımladığı spiritüel tecrübeyi, sülûkunun ilk demlerinde yaşamış olmalıdır.

İnsan rûhu, kopup geldiği yüceliğe paralel olarak, sonsuz yetenekleri hâizdir. Sonlu olan akl ile, bu sonsuzu kavrama çabasına girişmek, diğer spiritüel tecrübeleri anlamada olduğu gibi, imkânsızdır.

Kalbî sezgi alanının tecrübelerini anlamak, ancak o alana girmek, yani o tecrübeyi yaşamakla mümkündür. Ruhta, sebep-sonuç ilişkilerine göre çalışan âlemin kanunları geçerli olmamasına karşılık, onun da kendine göre bağlı bulunduğu bir takım kurallar vardır. Ahmed Yesevî'nin yaşadığı spiritüel deneyim de, akli açıdan ele alındığında abartılı imiş gibi gelen, göğe çıkma, arş ve kürsî pâyesini kucaklama tecrübeleri, ait olduğu alana göre değerlendirilmelidir. Ancak başta

74 Tehânevî, Kitabu Keşşâfi Istilâhâtî'l-Fünûn, Kalküta 1862, c. II., s. 1563.

75 Lewis, Ma'lûf, el-Müncid, Beyrut 1973, s. 352.

76 Hasan eş-Şarkâvî, Mu'cemu Elfâzî's-Süfiyye, Kahire 1987, ss. 208-9.

77 İbn Arabî, Istilâhâtü's-Süfiyye (Cürcanî, Ta'rifât içinde), Kahire 1357, s. 244.

78 el Hafnî, Mu'cem, s. 106.

da açıkladığımız gibi, insanın, bu tün soyut alana ait tecrübeleri, belirli bir yaştan sonra yaşaması gerekir.

Bir yaşında:

Bir yaşında ervah manga ülüş birdi⁷⁹

Mutasavvıfımız Ahmed Yesevî, tasavvufî tecrübelerinin ilki olarak, ruhlarla feyz yolu ile temasa geçmiş görülüyor. "Ülüş birmek (nasib vermek)" feyz almak anlamına gelir. Nitekim Yunus Emre, bu konuda şöyle der:

Tecelliden nasib erdi kimine
Kiminin maksûdu bundan içeri⁸⁰

Ruhlardan feyze mazhar olanlar, gıdalarını, ruhen fizik-ötesi alandan alma durumunda demektir ki, bu, ashnda Allah tarafından ihsân edilir⁸¹.

İki yaşında:

İki yaşta peygamberler kilip kördi⁸²

Son Peygamber Hz. Muhammed(s)'in vefatından yaklaşık dört buçuk asır sonra yaşayan Hoca Ahmed Yesevî, ruhânî âlemde hayatlarını sürdüren peygamberlerin manevî ziyaretleri ile şereflenmiştir. Her peygamber güzel ahlâkla süslenmiştir. Ancak her birinde, ilk anda göze çarpan, dominant karakterde bir ahlâkî özellik bulunur. Meselâ, Hz. İsa'nın azizliği ve temizliği, Hz. İbrahim'in halillliği, Hz. İsmail'in teslimiyeti, Hz. Yahya'nın iffeti⁸³ gibi. Peygamberlerin, ruhânî âlemde bir kimse ile buluşmaları, kendilerindeki dominant özellikleri, o kimenin özüne transfer etmeleri şeklinde sonuçlanır.

Üç yaşında:

Üç yaşında çil-ten kilip hâhım sordı⁸⁴.

Kırklar, veliler hiyerarşik silsilesinde, Allah'a yakın, gayb erenlerinden kırk velidir. Üçler, yediler de bu hiyerarşi içerisinde bulunurlar. Bu zevatın, Allah tarafından manevî idareye memur oldukları ileri

79 Divan, s. 10.

80 Uluğâğ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1991, s. 364.

81 Tehânevî, Keşşâf, c. II., s. 1117.

82 Divan, s. 10.

83 Altıntaş Hayrani, Tasavvuf Tarihi, Ankara 1986, ss. 22-3.

84 Divan, s. 10.

sürülür⁸⁵. Hoca Ahmed Yesevî, üç yaşında kırklarla temasa geçmiş görü-
lüyor. Yani, onlarda bulunan ruhânî özelliklerden de istifâde etmiştir.

Dört yaşında:

Tört yaşında Hak Mustafa birdi hurma
Yol körsettim yolga kirdi niçe gümrâh
Kayda barsam Hızır Babam' manga hemrâh
Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge⁸⁶.

Hoca Ahmed Yesevî'nin dört yaşındaki spiritüel tecrübeleri şun-
lardır: 1. Örnek (usve) olması hasebiyle Hz. Peygamber(s)'in ruhânî-
yetinden olumlu yönde istifâdelerde bulunması, 2. Sapmışları irşâd
etmesi, 3. Hızır ile arkadaşlık yapması.

Tasavvufî yolda olgunluk kazanmanın vazgeçilmez şartı, sâlikin
hâl ve davranışlarında, Hz. Muhammed(s)'i kendisine örnek edinme-
sidir. Bu husus Kurân-ı Kerim'de şu âyetle vurgulanmıştır: "Muhakkak
Allah'ın Rasûlünde sizin için güzel bir örnek vardır"⁸⁷ O'nun hayatı,
her türlü ifrât ve tefritten uzaktı. Kur'ân-ı Kerim'i en iyi anlayan ve
yaşayan insandı. Prototip müslüman örneği idi. O, bu yönü ile, sufi-
lerin örnek aldığı bir olgunluk timsâli idi⁸⁸. Hoca Ahmed Yesevî de,
kendisine Hz. Muhammed(s)'i örnek almış bir sûfidir. Nitekim, O'nun
izinden gitmeye başlamasıyla birlikte, yoldan çıkmış kişilere doğru
yolu gösterme gibi önemli İslâmî bir görevi ifâya yönelmiştir.

Hızır, İslâmî literatürde, üzerinde hayli tartışmalar bulunmakla
beraber, halk arasında ve özellikle sûfilerde âb-ı hayat (ölümsüzlük
suyu)'ı içerek kıyâmete kadar yaşama ayrıcalığını elde etmiş sâlih bir kul
olarak kabûl edilmiştir⁸⁹. İnanca göre, c, sıkıntılı zamanlarda yardım için
veya tasavvufî bir hakikati göstermek, ilâhî sırları (ilm-i ledün) bildirmek
için insanlarla temasa geçer, onlarla arkadaşlık yapar⁹⁰. Kehf Suresi'nde
ledün ilmini öğrenmek isteyen Hz. Musa'ya öğretmenlik yapan Hızır,
yine aynı amaca yönelik olarak çeşitli sûfilerle de beraber olmuştur⁹¹.

85 Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1983,
c. III., s. 38.

86 Divan, s. 10.

87 Ahzâb (33), 21.

88 Altıntaş, Hayrani, Tasavvuf Tarihi, ss. 32-6.

89 Serrâc, Ebû Nasr, Kitâbü'l-Lüma', nşr.: A. Mahmûd Tâhâ Sürûr, Kâhire 1960, s. 332.
Keklik, Nihat, İbn Arabî'nin Eserleri ve el-Fütühât el-Mekkiyye, İstanbul 1974-1980, IIa,
81-2; IIb, ss. 289-290.

90 Gazali, İhyâ, c. I., s. 302; c. III., s. 152; İmam-ı Rabbanî, Mektûbât, çev.: Hüseyin
Hilmi Işık, İstanbul 1968, s. 468.

91 Bkz. Kehf (18), 60-82.

Diğer sûfiler gibi, Hoca Ahmed Yesevî de Hızır'dan istifâde etmiş görülüyor. Hocamız nereye gittiyse, yanında yol arkadaşı olarak Hızır'ı bulmuştur.

Ahmed Yesevî'nin şiirde "Hızır Babam" ifâdesine bakarak, Hızır'ın ona üstadlık, mürşidlik yaptığını, yani maneviyat bilgileri verdiğini anlıyoruz. Zira tasavvufî literatürde "baba", mürşid şeklinde değerlendirilir⁹².

Beş yaşında:

Biş yaşında bilim bağlup tâ'at kıldım
Tatavvu'la rûze tutup âdet kıldım
Kiçe kündüz zikrin aytıp râhat kıldım
Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge⁹³

Ahmed Yesevî, beş yaşında ta'ate yönelmiş, nafîle oruç (rûze) tutmayı alışkanlık hâline getirmiş, gece-gündüz Allah'ı anarak kalbî huzûr (râhat kıldım) halini elde etmiş görülüyor.

Tasavvufî olgunluk yolunda olanların takvâya yönelmesi, Kur'an'dan kaynaklanan bir temele dayanmaktadır: "... Şüphesiz sizin Allah katında en şerefli, en yüceniz, takvâda en ileri olanınızdır..."⁹⁴. "Şu gerçek ki, insan için çalıştığından başkası yoktur"⁹⁵. İslâm'da kimseün kimseye bir üstünlüğü ve imtiyâzı yoktur. Üstünlük, kulun Allah'a kullukta derinleşmesi ile mümkün olur⁹⁶. Ahmed Yesevî'nin tatavvu' (nafîle) oruçlara yönelişi, açlığın insanın ruhî gelişiminde ve arınmada oynadığı rol sebebiyledir. Az yeme, az uyuma gibi riyâzet uygulamaları nefisteki şehvî arzuları kırmak içindir. Tasavvufta riyâzetsiz sülûk düşünülmez⁹⁷. Ancak, herkesin riyâzeti, nefsi yanının kuvvetli olup olmamasına göre şiddetli veya hafif olur⁹⁸.

Zikir, kalbî itmi'nân ve huzûr sağlar. Nitekim bir âyet-i kerime bunu ifâde eder: "Dikkat, kalpler, Allah'ı zikir ile huzûra kavuşur"⁹⁹. Yine bir hadiste, zikir ile Allah arasında bir perde bulunmadığı kayde-

92 Uluoğuz, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 80.

93 Divan, s. 10.

94 Hucurât (49) 13.

95 Necm (53) 39.

96 Altıntaş, Tasavvuf, s. 16.

97 Eşrefoğlu Rumi, Müzekki'n-Nüfus, İstanbul 1976 (Divan yay.), ss. 364-5; Gölpmarlı, Abdülhakî, "Çile", İA.

98 Dehlevî, Şah Veliyullah, Huccetullahi'l-Râliğa, Kahire trz., c. I., s. 54.

99 Ra'd (13), 28.

dilir¹⁰⁰. Yine çok çok zikre Kur'ân'da emir kipi ile yer verilmesi¹⁰¹, bu hususun önemini gösterir. Kur'ân'da çeşitli kalıplarda 275 defa geçen zikir kelimesi¹⁰², hatırlamak, anmak, öğüt almak vs. gibi anlamları bulunan bir kelimedir. Tasavvuf terminolojisinde, Allah'ı hatırlamayı, O'nu unutmamayı ifâde eder¹⁰³. Bu mısralarda bahsettiği gibi, mutasavvıfımız Hoca Ahmed Yesevî'nin çokça namaz, oruç ve zikre yönelişi, kendisini Allah'a yaklaştıracak amellerin önemine inandığını gösterir. İnsanın mânevî tekâmülünde, bu tür bedenî (dış) ve zihnî (iç) uygulamaların gerekli olduğu hususu, tasavvufî sülûk için vaz geçilmez görülür. Bu tür ibadet hayatına derûnî olarak girmeden, insan şahsiyetinin Kur'ânî-Nebevî doğrultuda yapılanması düşünülemez.

Altı yaşında:

Altı yaşda turmay kaçtım halâyıkydın
Kökke çıkıp deis öğrendim melâyıkydın
Dâmen kisip heme ehl ü alâyıkydın
Ol sebeb'din altmış üçde kirdim yirge¹⁰⁴.

Tasavvufî sülûkta, toplum içinde (celvette) yaşamak esas olmakla birlikte, insanın ruhunu arındırması ve içe yönelişi gerçekleştirip kendi özüne ulaşması için, kısa bir süre toplumdaki uzak kalması gerekir. Zihnî konsantrasyon, hâtıraların dağınıklığından kurtulma, Allah üzerinde murâkabe ve tefekkür, kesintisiz huzur ve zikir, yalnızlıkta (halvet) daha kolay sağlanır¹⁰⁵. Fromm'un da ifâde ettiği gibi, "yalnız kalabilme yeteneği, sevebilme yeteneğinin tek şartıdır"¹⁰⁶. Suhreverdî, daha ilginç bir yaklaşımla halveti, insanlara arınmış olarak dönmenin ve bu hal ile onlarla uyuşmanın bir aracı şeklinde görür¹⁰⁷.

Halk ile kaynaşacak ruh temizliğine ermek üzere yalnızlığa (halvete) çekilmek, tasavvufta Hz. Musa'nın kırk gün Tur'da Allah ile başbaşa kalışı¹⁰⁸ ve Hz. Peygamber(s)'in Ramazan'ın son on gününde itikâf yapmasına¹⁰⁹ dayandırılır.

100 Dehlevî, a.g.e., c. I., s. 159; c. II., s. 573.

101 Ahzâb (33). 41.

102 Muhammed Fuad Abdülhakî, el-Mu'cemü'l Müfehres, İstanbul 1982, ss. 270-5.

103 Altıntaş, Tasavvuf, s. 136; Uludağ, Tasavvuf Terimleri, s. 539.

104 Divan, s. 10.

105 Cebecioglu, Ethem, Hacı Bayram Veli, Ankara 1991, s. 156.

106 Fromm, Erich, Sevme San'atı, İstanbul 1967, s. 106.

107 Suhreverdî, Şihâbüddin Ebû Hafs Umer, Avârifü'l-Ma'ârif, Mısır 1968. 53. bab.

108 Akşemseddin, Risâletü'n-Nûr, Süleymaniye, Hacı Mahmûd Efendi, no: 2863, v. 78b.

109 Aynı yer; ayr. bkz.: Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 1983, s. 61; Mevdûdî, Hz. Peygamber, çev: Ahmed Asrar, Ankara 1984, c. II., s. 108.

İşte Ahmed Yesevî'nin de halktan uzaklaşması (uzlet), melekût yüceliğine ulaşan iç âlemindeki engin boyutlara yükselip, o temiz öz ile temasa geçip arınmayı öğrenmesi (veya melekler gibi saflaşması), bu espiiri ile izâh edilir. Kalbini her türlü maddî bağlardan kesen Ahmed Yesevî, meleklerder, melek gibi saf olmayı öğrenmiş, yani ruhunu arındırıştır.

Yedi yaşında:

Yiti yaşda Arslan Babam izlep taptı (buldu)
Her sır körüp perde birle büküp yaptı
Bihamdillah kördüm didi izim öpti
Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge¹¹⁰.

Rivâyete göre Arslan Baba sahabedendir. Hz. Peygamber(s)'den bir hurma emânet almış, onu Ahmed Yesevî'ye getirip teslim etmiştir¹¹¹. Ahmed Yesevî, şiirinde bu hususa işâret etmektedir. Bu konu, Divan'ın başka yerlerinde biraz daha detay verilerek dile getirilmiştir.

Sır, gönül ehli ve keşif sahiplerinden başkasının idrâk edemediği hususlar, tasavvufî duygu ve bilgilere denir¹¹². Arslan Baba, Ahmed Yesevî'de gördüğü sırları gizlemiştir. Bu husus göz önünde tutulursa, Ahmed Yesevî, bir takım sulara sahiptir ve bu sırların saklanması lâzımdır. Bu sırlar sadece erbabına söylenebilir.

Manzûmede anlatılan ve Arslan Baba'nın Ahmed Yesevî'de görüp de öptüğü iz, acabâ nedir? Bu, acaba Peygamber(s) Efendimiz'deki gibi, onun vücûdunda bulunan bir "ben" midir? Yoksa mânevî olarak belirli ahlâkî özellikleri üzerinde taşıyor olması mıdır? Yahut, ikisi arasındaki özel bir şifre midir? İşte bu hususu bilemiyoruz.

Sekiz yaşında:

Sikizinde sikiz yandıñ yol açıldı
Hikmet ayt dip başlarımğa nûr saçıldı
Bihamdillah pîr-i muğân mey içürdi
Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge¹¹³.

Yol, Allah'a ulaştırıcı her şeyin sembolik ismidir¹¹⁴. Allah'a giden yollar, pek çoktur. Yolun sekiz oluşu, yolların ulaşacağı sekiz cenneti

110 Divan, s. 11.

111 Hoca Ahmed Yesevî, Divan-ı Hikmetten Seçmeler, haz.: K. Eraslan, ss. 16-7.

112 Uludağ, Tasavvuf Terimleri, s. 430.

113 Divan, s. 12.

114 el-Hafâî, Mu'cem, s. 168.

göstermek içindir. Tasavvuf ıstılâhı olarak pîr-i muğân, Hz. Muhammed (s)dir¹¹⁵. Aşk şarabını sunan hakiki kâmil mürşide de pîr-i muğân denir¹¹⁶. Mey içmek, aşkın gelebe çalmasını ifâde eder¹¹⁷. Bu durumda şeyhimiz Hoca Ahmed, Allah'ın rızasına (sekiz cennete) giren yola girer, nurlara mazhar olur. Bu ilhâmî bilgi, onun içe doğuşa ve manevî aydınlamaya (illüminasyon) mazhar olduğunu gösterir. Bu nimete eren kişi, hikmetle konuşmaya başlar. Artık Hoca Yesevî, aşk şarabını içmekte, Mevlâsına duyduğu iştiyâkı artmaktadır.

Dokuz yaşında:

Tokuzumda tolğanmadım toğrı yolğa
Teberrük dip alıp yördi koldın kolğa
Kıvanmadım bu sözlerge kaçdım çölge
Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge¹¹⁸.

Dokuz yaşında, Ahmed Yesevî, kendisini hâlâ noksan görüyor ve bunu doğru yola girmemiş olmakla belirtiyor. Bu, tasavvufî sülûk yelunda, mahviyet, tevâzu, kendini zelil ve değersiz görme ile ilgilidir¹¹⁹. Bir kimse kendisini olgun görürse, artık onun için ilerleme yolunda bir hedef kalmamış olur. Ama noksan görürse, daha ulaşacağı nice olgunluk hedefleri var demektir. En olgun varlık Allah'tır. Hiç bir insanî ferdin Allah olması düşünülemediğine göre, hiç bir kimsenin mutlak olgunluğa ulaşabildiğinden bahsetmesi, saçma olur. İnsan sürekli olgunluk yolunda ilerler ilerler. Ancak bu yolda nihâyet yoktur, tıpkı sahili bulunmayan okyanus gibi. Hoca Ahmed Yesevî'deki kendini noksan bulma halinin dayandığı espi, işte budur.

Ahmed Yesevî'nin çöle kaçması, yani insanlardan uzak, halvet hayatını tercih etmesi, kendi kendini murakabe ve muhasebe ile özeleştiriyeye tabi tutması, bir takım; zikir, ibâdet, mücâhede ve riyâzetle kendini olgunlaştırması, içine girip yaşayacağı toplumun lehine bir davranıştır. Zira, toplumda olgun insanlara, her zaman fazlasıyla ihtiyaç vardır.

On yaşında:

On yaşında oğlan boldung kul Hâce Ahmed
Hâcelikke binâ koyup kılmay tâ'at
Hâce min dip yolda kalsang vâý ne hasret
Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge¹²⁰

115 Divân, s. 12.

116 Uludağ, Tasavvuf Terimleri, s. 384.

117 Aynı eser, s. 333.

118 Divan, s. 12.

119 Kâşânî. Abdürrezzâk, Istilâhâtü's-Sûfiyye, thk. tşk.: Mahmûd Kemal İbrahim Cafer, Mısır 1981, s. 80.

120 Divan, s. 12.

On yaşında, olgun biçimde ibadeti gerçekleştirememesine rağmen, ilmiye yoluna giren Ahmed Yesevî, "hocayım, bilim adamıyım" diye gurura kapılma durumunda, bir kişinin tasavvufî olgunluk yolunda ilerliyeceğini beyân ediyor. Genelde, mal, mevki, şan, şöhret sevgisi, varlık duygusu gibi hususların olgunlaşmaya engel teşkil ettiği kabul edilir¹²¹. Bu yolda, mahv ve fakr duygusu, insanı olgunluğa gitmeye Allah'a yönelmeye vesile olur¹²². Ahmed Yesevî'nin ilim kibir ve gururu ile yolda kalmayı büyük hasret olarak nitelemesi, ilginç bir değerlendirmedir. Yine Hocamız Yesevî, ilim adamlığı ile İslâm'ı ciddi bir şekilde yaşamamın başbaşa gitmesini, âlimin ilmiyle âmîl olmasını ısrarla savunur. Ki bu, bilgi-uygulama uygunluğu açısından sağlıklı bir bütünleşmeyi gösterir.

On bir yaşında:

On birimde rahmet-derya tolup taşıdı
Allah didim şeytan mindin yırak kaçdı¹²³.

Bu beyitte, şu âyete telmih vardır: "Kim Rabman'ın zikrinden yüz çevirirse, ona bir şeytanı arkadaş veririz ve o şeytan onun ayrılmaz dostudur"¹²⁴.

On iki yaşında:

Hay ü hevês mâ vü menlik turmay köçti
On ikide bu sırlarını kördüm muna¹²⁵

Hoca Ahmed Yesevî, on iki yaşında, boş arzulardan, sen-ben ikiliğinden kurtulmuş görülüyor. Bu suretle ikilikten kurtulan Hocamız, birliğe (tevhide) ermiştir. Allahü Tealâ bu konuda "(Ey Muhammed-s.-!) Nefsinin hevâsını tanı edineni görmedin mi?"¹²⁶ buyurur. İşte sufînin, nefsin bu boş hevâsından kurtulması, huzûra ve tevhide erme yolunda önem arzeder. Çünkü huzur, kesrette değil, vahdettedir.

On üç yaşında:

Onüçümde nefs hevânı kolğa aldım
Nefs başığa yüzming belâ karmap saldım¹²⁷.

121 Bilmen, Ömer Nasuhi, Dinî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi, İstanbul 1967, ss. 62, 106.

122 Sühreverdî, Avarifü'l-Me'ârif Tasavvufun Esasları, çev.: H.K. Yılmaz, İrfan Gündüz, İstanbul 1989, s. 615.

123 Divan, s. 13.

124 Zuhuf (42), 36.

125 Divan, s. 13.

126 Casiye (45), 23.

127 Divan, s. 13.

Sülûk yolundaki mürid, iniş-çıkışlı (telvîn) bir rota izler. On ikisinde hevâ ve hevesten kurtulan Hoca Ahmed'in, bir yıl sonra nefis arzularına kapılıyor olması ve bu yüzden çok sayıda belâyâ mârûz kalması ilginçtir.

Kuşeyri'nin de ifade ettiği gibi, nefis, kulun kötü huyları ve çirkin sıfatları, kötü his ve huyların yeri olan bir latîfedir¹²⁸. Bu durumu ile nefis, kötülüğe meyledicidir. Bu yüzden kontrol altında tutulması gerekir. Nitekim Hz. Peygamber(s) bir duasında "Ey Rabbim, Beni bir ân bile nefsimle başbaşa bırakma" demiştir¹²⁹. Bu iniş ve çıkışlar, nefis terbiyesinde her zaman olabilir. Ahmed Yesevî'de de bu iniş-çıkışları görüyoruz.

Ondört yaşında:

Tekebbürni yirge urup basıp aldım
On tördümde toprak-sıfat holdum muna¹³⁰.

Bu beyitten Hoca Ahmed Yesevî'nin nefis hastalığından kibirden kurtulduğunu görüyoruz. On yaşında ilim hayatına başlayan Ahmed Yesevî'nin, o dönemdeki "Hâce min dip yolda kalsang vay ne hasret"¹³¹ diye ifade ettiği ilim kibiri, gerçekten, on dört yaşında başına belâ olmuş görülüyor. Ancak Hoca Yesevî, büyüklenmeyi tevâzu ile, yani toprak sıfat olarak gidermiştir.

Onbeş yaşında:

On bişimde hûr ü gilmân karşı kildi
Başın üzüp kol kavşurup ta'zîm kildi
Firdevs atlığ cennetidin muhzır kildi
Dîdâr için barçasını koydum muna¹³².

Hocamız, Allah'a cennet arzusu ile yaparken, bu hali aşarak, Allah'a zâtı için kulluğa yöneliyor ki, ideal olanı da budur¹³³.

Onaltı yaşında:

On altımda barça ervâh ülüş birdi
Hay hay sizge mübârek dip Adem kildi
Ferzendim dip boynum kuçup könglüm aldı¹³⁴.

128 Kuşeyri, er-Risâle, Kahire 1966, s. 44.

129 Ahmed İbn Hanbel, el-Müsned, (Çağrı. Yay.), c. v., s. 42; Mansur Ali Nasır, et-Tâc, Mısır trz., c.v., s. 128.

130 Divan, s. 13.

131 Aynı eser, s. 12.

132 Aynı eser, s. 13.

133 Tehânevî, Keşşâf, c. II., s. 947.

134 Divan, ss. 13-4.

Onaltı yaşında bütün ruhlarla görüşen Ahmed Yesevî, ebu'l-beşer Hz. Adem'in tebrîğine mazhar olur. Tebrîk acaba ne konudur? Şüphesiz, Ahmed Yesevî'nin ulaştığı veya elde ettiği mânevî dereceler, bu tebrîğin konusunu teşkil etmektedir. Hz. Adem, tüm insanlığı kendi şahsında temsil eden ilk insandır. Ruhânî âlemde, Ahmed Yesevî'nin onunla karşılaşması, ayrıca ruhlardan nasib alması, onun rûhen kazandığı yeni kabiliyetleri gösterir.

Onyedî yaşında:

On yitimde Türkistan'da turdum muna¹³⁵.

On yedide manevî bir tecrübeden bahsedilmiyor.

On sekiz yaşında:

On sekizde çil-ten birle şarab içtim
Zikrin aytıp hâzır turup kögsüm tiştim
Rûzî kıldı cennet kizip hûrlar kuçtım
Hak Mustafa cemâllerin kördüm muna¹³⁶.

Hocamızın onsekiz yaş tecrübeleri kısaca şunlardır: a) Kırklarla aşk şarabı içmesi, b) Zikirle göğsünü deşmesi (zikr-i erre'de, göğüs, dize sürtündüğü için deşilir), c) Nasibe mazhar olup cennete girmesi, d) Hz. Muhammed (s)'i görmesi.

Ondokuz yaşında:

On tokuzda yitmiş makâm zâhir boldı.
Zikrin aytıp iç ü tışım tâhir boldı
Kayda barsam Hızır Babam hâzır boldı
Gavsü'l-gıyâs mey içürdi toydum muna¹³⁷.

Yesevî'nin ondokuz yaşındaki ruhî tecrübeleri:

a) Yetmiş makâm görmesi: Makâm, sâlikin çabasıyla ulaştığı merhaleye denir¹³⁸. Makamlar, hâllerin aksine kalıcıdır. Tasavvuftaki yetmiş makâmın ilki tevbe, sonuncusu abdiyyettir. Şiire göre, Hocamız bunların hepsini elde etmiştir.

b) Ahmed Yesevî'nin zikir ile içinin dışının tertemiz olması. Yani o, zikirle maddî ve manevî pislîklerden arınmıştır.

135 Aynı eser, s. 14.

136 Aynı yer.

137 Divan, ss. 14-5.

138 Kuşeyrî, er-Risâle, s. 32; ayr. bkz.: Altuntaş, Tasavvuf Tarihi, ss. 51-4.

c) O, nereye varsa Hızır ile buluşmuştur. Ancak, ona “baba” dediğine bakılırsa, Hızır’ın onu irşâd ettiği ortaya çıkar. Zira tasavvuf terminolojisinde irşâd pozisyonunda olanlara “baba” da denir¹³⁹.

d) Gavs: Kendisinden dua yoluyla yardım (himmet, istimdâd) istenildiği zaman, kutba “Gavs” denir¹⁴⁰. Ahmed Yesevî, bu mısırada zamanın en büyük kutbundan (veya velisinden) manen istifâde etmiş, yani aşk şarabı içmiştir.

Yirmi yaşında:

Yaşım yitti yiğirmige ötdim makâm
Bîhamdillah pîr hidmetin kıldım tamâm
Dünyadaki kurt u kuşlar kıldı selâm
Ol sebebdin Hâkk’a yavuk boldum muna

Mü’min irmes hikmet işitip yıglamaydur
İrenlerni aytkan sözün tınglamaydur
Âyet hadis mazmûnını anglamaydur
Bol rivâyet arş üstide kördüm muna

Rivayetni körüp Hakk’a sözleştim min
Yüz ming türlüg melâyikke yüzleştim min
Ol sebebdin haknı röylep izleştim min
Cân ü dilim anga fedâ kıldım muna¹⁴¹.

Sülûkta hizmet, mânen yol alabilmenin çok önemli şartlarından biridir¹⁴². Ahmed Yesevî Hocamız, bu hizmeti yirmi yaşında tamamlamıştır. Bu sûretle makâmlar aşmış, hayvanlarla konuşur hale gelmiş, selâmlaşmıştır. O, bu aşamada şu şekilde bir müşahede (vizyon) ye mazhar olmuştur: “Arş üzerinde şu rivayeti gördüm: Hikmet dinleyip ağlamayan erenlerin sözünü dinlemeyiz, Kur’ân ve âyetin ruhunu kavrayamayan mü’min değildir”. Ruhî saflaşmayı elde eden sufiler, bir takım ilhamî bilgilere mazhariyet kesbederler. Ancak bu tür bilgi-de kriter olarak Kur’ân ve sünnete uygunluk aranır. Nitekim Ebû Süleyman Dârânî (ö. 215 / 830) bu konuda şöyle der: “Nice defalar, sufiler taifesine mahsus bir nükte ve hikmet kalbime düşer de, Kitab ve Sünnet’ten iki âdil şahit bunun doğruluğuna tanıklık etmedikçe, bunları günlerce kabul etmem”¹⁴³. Hoca Yesevî, bu yaşta mahlûkât

139 Uludağ, Tasavvuf Terimleri, s. 80.

140 Cürcanî, Ta’rifât, s. 142; Şarkavî, Mu’cem, s. 235.

141 Divan, s. 14.

142 Gölpınarlı, Abdülbaki, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, s. 161.

143 Kuşeyrî, er-Risâle, s. 15.

ile konuşmuş, meleklerle karşılaşmış, Hakk'ı söylemiş, canını Hakk'a fedâ etmiştir.

Yirmi bir yaşında:

Kul Hâce Ahmed yaşing yitti yigirme bir
Ne kılgay sin günahların tağdın ağır
Kıyâmet kün gazab kılsa Rabbım Kâdir
Eyâ dostlar neçük cevab aygum muna

Hoş gayibdin kulakımğa ilhâm kildi
Ol sebeddin Hakk'a sığnıp kildim muna
Barça büzürg yığlb manga in'âm birdi
Ol sebeddin Hakk'a sığnıp kildim muna¹⁴⁴

Hoca Ahmed yirmi bir yaşındaki tasavvufî tecrübelerinde mahv belirtileri gösteriyor. Bu mısralarda, ayrıca, havf hali sezilmektedir. Daha önceki senelere ait recâ hâlinin optimist karakteri, şimdi yerini havf'a (bir çeşit pessimist hâle) bırakmıştır. Havf'ın orijini Kur'ân'a dayanır. Nitekim Allah, kendisinden korkulması gerektiğini bir takım âyetlerde vurgulamaktadır¹⁴⁵. Havf, özellikle içinde bulunulan hâl veya gelecekle ilgili olur¹⁴⁶. Hocamız, bu hâle bağlı olarak kendini leyretmekte, günahlarını dağlardan daha büyük bulmakta, kıyametteki yerini "gazab"a lâyık görmektedir. Hoca Ahmed Yesevî, bu şekilde kendini zelil, hakîr, mahvolmuş, zavallı, garib biri olarak anlatmaktadır. Bu tecrübenin ardından, ilhâma mazher olan Ahmed Yesevî, ululardan ni'met alma şerefine ermiş görülüyor.

Yirmi iki yaşında:

Min yigirmi iki yaşda fenâ boldum
Merhem bolub çın dertlikke devâ boldum
Yalğan âşık çın âşıkka güvâh boldum.
Ol sebeddin Hakk'a sığnıp kildim muna¹⁴⁷.

Fenâ makâmı, Muhyiddin ibn Arabî'nin dediği gibi "kulun fiilini kendisine değil, Allah'a ait görmesidir"¹⁴⁸. Yine, fenâ, kulun rezil ve zemmedilmiş ahlâktan kurtulması, övülen güzel huylara sahip olması

144 Divan, s. 15.

145 Al-i İmrân(3), 175; Nabl(16), 50; Ra'd (13), 28; Secde (32), 16.

146 Altıntaş, Tasavvuf Tarihi, s. 126.

147 Divan, s. 15.

148 Muhyiddin ibn Arabî, Istılahâtü's-Süfiyye (Ta'rifât içinde), s. 236.

dır¹⁴⁹. Müridin kendisini şeyhinde fânî kılması denen ve kendi isteklerini, şeyhinin isteklerine paralel duruma getirmesi şeklinde tanımlanan hâl, Allah'da fenâya ermenin başlangıcı olarak görülür¹⁵⁰.

Fenâya eren Ahmed Yesevî, kötü huyları kaybolup, iyi huylarla süslediği için, artık başkasına yük olmak şöyle dursun, yardım eden, yaralara merhem olan iyilikle dolu bir insan hâline gelir. Gerçek aşkı tattığı için, gerçek aşkla sahtesini ayırdedebilir hâledir.

Yirmi üç yaşında:

Eyâ dostlar yaşım yitti yigirme üç
Yalğan da'vâ tâ'atlarım barçası pûç
Kıyamet kün ne kılğay min bürehne lûç
Ol sebebden Hakk'a sığnıp kildim muna¹⁵¹.

Yirmi üç yaşında, Ahmed Yesevî'nin da'vâdan kaçtığı, yokluk duygusunda iyice derinleştiğini görüyoruz. Serrâc, "da'va"yı, benlik olarak veya nefsin sahip bulunmadığı şeye malik imiş gibi, ortaya çıkışı olarak değerlendiriyor¹⁵². Sâlik, bu durumda hakikatleri bilmekten mahrûm kalır¹⁵³. Hoca Ahmed Yesevî, da'vâsının yalan, tâ'atlarının boş, kıyamet gününde sermayesi olmayan, çıplak zavallı, şaşkı bir kişi olduğunu söylemekle kendi nefsinin âciz ve hor görmekte, hâlâ olgunluktan uzak kaldığını vurgulamaktadır. Noksânını bilmek gibi kemâl olmaz, fahvâsınca, bu hâl dıştan olumsuz gibi görünse de, muhtevâsındaki espiri bakımından ölümlüdür.

Yirmi dört yaşında:

Min yigirme törtte kirdim Hak'dın yırak
Ahiretka barur bolsam karı yerâk
Ölgenimde yıgıp urung yüz ming tayak
Ol sebebden Hakk'a sığnıp kildim muna
Cenazemni arkasıdın taşlar atıng
Ayakımdın tutup südrep gürge iltıng
Hakk'a kulluk kılmandıng dip yançıp tiging
Ol sebebden Hakk'a sığnıp kildim muna¹⁵⁴.

149 Kuşeyrî, er-Risâle, s. 36.

150 Şarkavî, Mu'cem, ss. 227-8; el-Hafnî, Mu'cem, s. 207.

151 Divan, s. 16.

152 Serrâc, Lüma', Kahire 1960, s. 428.

153 Şarkavî, Mu'cem, s. 141.

154 Divan, s. 16.

Hocamız, daha önceki hâline devamla nefsini kırmayı, suçlamayı, zelil görmeyi sürdürüyor. Kendisini a) Hak'tan uzak, b) Ahiret hazırlığı yapmamış, c) Ölünce, cesedi sopayla döğülmesi, taşlanması gereken bir günahkâr olarak görüyor. Hatta kendisini, cenaze töreni yapılmaya layık bile bulmuyor. Yesevî'nin bu ifâdeleri, zül, mahv, fakr, inkisâr, fenâ gibi duyguların insan üzerinde yaptığı ruhi etkiyi göstermesi bakımından çok anlamlıdır.

Yirmi beş yaşında:

Yazuk bilen yaşım yitti yigirme biş
Sübhan igem zıkr örgetip kögsümğni tiş
Kögsümdeki girihlerim sin özüng yiş
Ol sebebdin Hakk'a sığnıp kıldım muna¹⁵⁵.

Bu mısralarda, Hoca Ahmed Yesevî, Allah'tan zikrin hakikatine ulaştırmasını niyaz ederek, zikri göğsüne (kalbine) iyice yerleştirmesi ve kalbindeki düğümleri (pislikleri) çözmesi için talepte bulunuyor. Buna, tasavvuf ıstılahında "fenâ fi'l-mezkûr" denir. Sufinin bu durumda, şuurunun bütün bölümlerini Allah sevgisi ile doldurması ve o sevgi yerleştikten sonra, insanda nefsaniliğin kalmaması ve ilâhî kemâlâta doğru yücelmesi söz konusu olur¹⁵⁶. Zikrin, insanı zikredilene (Allah'a) doğru yükseltmesi gibi bir fonksiyonu vardır ki, bu durumda Hoca Ahmed'in dediği gibi, kulun kalbinde Allah'tan gayri her şey (mâsivâ) kaybolur.

Yirmi altı yaşında:

Min yigirme altı yaşda sevdâ kıldım
Mansûr-sıfat didâr için gavga kıldım
Pîrsiz yörüp derd ü hâlet peydâ kıldım
Ol sebebdin Hakk'a sığnıp kıldım muna¹⁵⁷.

Hoca Ahmed Yesevî, yirmi altı yaşında muhabbetullah'da öylesine derinleşmiştir ki Hallâc-ı Mansûr gibi, Allah yolunda, ölüm bahasına savaş vermiştir. Allah aşkına ulaşan kişi, Allah'ta fânî olduğu için, şeyh ve Hz. Peygamber'de fenâyı aşmıştır. Bu durumu ile o, artık şeyhinden ayrı (pîrsiz) dolaşmış, dertlere müptelâ olmuş hallere marûz kalmıştır.

155 Aynı yer.

156 Uludağ, Tasavvuf Terimleri, s. 540.

157 Divan, ss. 16, 17.

Yirmi yedi yaşında:

Min yigirme yiti yaşda pîrni taptım (buldum)
Her sır kördüm perde birlen büküp yaptım
Astânesin yastanıban izin öptim
Ol sebebdin Hakk'a sığınıp kildim muna¹⁵⁸.

Bu kıt'adan anlaşılın odur ki, Hocamız, sadece bir şeyhe hizmet etmemiş, olgunluk yolunda kendisine önderlik yapacak çeşitli mânevîyat üstadlarının peşinden koşmuştur. Bizim bildiğimiz şeyhleri, Arslan Baba ve Hâce Yusuf Hemedânî'dir. Bir de Hızır'dan üveysî olarak ders aldığı kendisi kaydeder¹⁵⁹. Bu mısralarda adı geçen şeyhin Hoca Yusuf Hemedânî olmadığını zannediyoruz. Zira Ahmed Yesevî, bu kıt'adan itibaren, yer altına girdiği altmış üç yaşına kadar, adını zikretmediği bir başka şeyhe intisab ettiğiinden bahsetmektedir. Tarihî olarak bildiğimize göre, onun ölene kadar hizmet ettiği şeyh, sadece Hemedânî değildir. Divan-ı Hikmet'in 14 ncü sayfasında "Bihamdillah pîr hizmetin kıldım tamam" dediği pîr kimdir? Buna cevap verme mevkinde değiliz. Ancak yukarıda, "ben yirmi yedi yaşında pîri buldum" dediği Şeyh'in Hemedânî olmaması gerekir. Zira o, yirmi yaşında bir başka pîre hizmeti tamamlamış görülüyor. Hoca Ahmed, burada zikrettiği şeyhin her sırrını görüp kapatmış, eşiğine yaslanıp, izini öpmüştür.

Yirmi sekiz yaşında:

Min yigirme sikiz yaşda âşık boldum
Kiçe yatmay mihnet tartıp sâdik boldum
Andın songra dergahığa lâyıq boldum
Ol sebebdin Hakk'a sığınıp kildim muna¹⁶⁰.

Hoca Ahmed, yirmi sekizinde, muhabbetullah'da derinleşmiş, buna bağlı olarak gece uykularını terk ile çeşitli riyâzetler çekmiş, sonunda sıdk makâmına ermiştir. Onun erdiği sadâkat, tasavvufta, ni'met ve nikmet, safâ ve cefâ gibi konularda kalbin güç kazanması, değişikliğe uğramaması diye tanımlanır¹⁶¹. Sıdk ise, sır ve alâniyetin eşit halde bulunmasıdır¹⁶² ki, bu, insanın olduğu gibi görünmesi veya görüldüğü gibi olması demektir. Şeyhimiz, bir takım riyâzetlerle, bu sıdk makamını elde etmiştir. Ona göre, Şeyhin yüce dergâhına ermek için

158 Divan, s. 17.

159 Aynı eser, ss. 14, 18.

160 Aynı eser, s. 17.

161 el-Hafnî, Mu'cem, s. 149.

162 Aynı eser, s. 150: Cürcânî, Ta'rifât, s. 116.

önce bu sıdk makâmının sahibi olmak gerekir. Sıdk makâmını elde etmek riyazete bağlı olduğu için, Şah Veliyyullah'ın da ifâde ettiği gibi, şehevî yönü kuvvetli olanın, çekeceği mihnet de ağır olur¹⁶³. Ancak, şu hususa işâret etmekte yarar görüyoruz. Tasavvufî olgunluk yolundaki eğitimde, nefsin öldürülmesi değil, terbiye edilmesi esastır.

Yirmi dokuz yaşında:¹⁶⁴

Bir kem otuz yaşka kirdim hâlüm, harâb
Işk yolida bola'lmadım misl-i tûrâb
Hâlüm harâb bağrım kebab közüm pür-âb
Ol sebebdin Hakk'a sığnıp kirdim muna¹⁶⁵.

Allah'ı sevmenin insandaki belirtileri, Hocamızda da tecellî etmiştir. Allah'tan ayrı kalmanın verdiği ıstırap ile hali harâb, ciğeri yanık, gözü yaşlı bir durumdadır. Bu, insanın ait olduğu özden ayrı düşmesiyle ortaya çıkan gariplik, tasa, keder, üzüntü, yani kısaca yabancılaşma (alienation)'dan başka bir şey değildir.

Otuz yaşında:

Otuz yaşında otun kılıp köydürdiler
Cümle büzürg yığıp dünya koydurdılar
Urup söğüp yalğuz Haknı söydürdiler
Ol sebebdin Hakk'a sığnıp kildim muna¹⁶⁶.

Hocamız, mâneviyat üstadlarının, eğitimi ile Allah'ı muhabbetle zikre koyulmuş görünüyor. "Cümle büzürg" yani maneviyat erenlerinin büyükleri, Hocamıza, masiva'yı terkettirip, masivayı yaratan Allah'a yönlendirmişlerdir. Bu şekilde büyüklerin manevî yardımına himmet denir, bu bir lütuf, ikrâm ve ihsândır¹⁶⁷. Büyüklerin himmeti büyük olur, tıpkı, küçüklerin himmetinin zayıf ve güçsüz olduğu gibi... Himmet, bir bâtinî güçtür; kalbin bütün ruhânî gücü ile Hak yönüne veya diğer yüce bir amaca yönelmesi ve kasıttan bulunmasıdır¹⁶⁸. Bu himmete eren Hocamız Ahmed Yesevî'nin hâli, kendi ifâdesi ile şudur:

¹⁶³ Dehlevî, Şah Veliyyullah, Huccetullabi'l-Bâliğa, c. I., s. 56.

¹⁶⁴ Divan'da, 29 yaş, kıt'adan da anlaşılacağı üzere atlanmıştır. Ancak bir sonraki kıt'anın 30. yaş, diye başladığı gözönünde tutulursa, ve manzumenin genel akışı, yaş atlaması olmadan cereyan ettiği düşünülürse, burada bir istinsah hatasının varlığından söz edebiliriz. Bizce bu kıt'adaki yaş 29 olmalıdır.

¹⁶⁵ Divan, s. 17.

¹⁶⁶ Aynı yer.

¹⁶⁷ Baltacı, Tasavvuf Lügatı, s. 90.

¹⁶⁸ Bilmen, Dinî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi, s. 134.

Kul hâce Ahmed dünya koysang işing biter
 Kögsündeki çıkkan âhing arşka yiter
 Can birende Hak Mustafa kolung tutur
 Ol sebebdirin Hakk'a sığnıp kildim muna¹⁶⁹.

Otuz bir yaşında:

Otuz birde Hızır Babam mey içürdi
 Vücûdumdın azâzilni pâk kaçurdi
 Sevdâ kıldım yazuklarım Hak kiçürdi
 Andın songra Hak yoluğa saldı dostlar¹⁷⁰.

Ahmed Yesevî, üveysî yoldan, Hızır'la münasebet hâlinde ve ondan feyz almaya devam ediyor. Ondan mey içmesi, Allah aşkının derinliklerine daldığını veya Allah'a âşık olma yolunda kâbiliyetinin arttığını gösterir. Allah aşkının arttığı yerde şeytanî duygular (azâzil) insandan uzaklaşır, kaybolur. Allah, muhabbeti artan Ahmed Yesevî'yi bağışlamış, Hak yoluna sardırmıştır.

Otuz iki yaşında:

Otuz iki yaşda yitti Hak'dın fermân
 Bendelikke kabul kıldım kılma arman
 Can birürde bir gün sanga nûr-ı imân
 Garib cânım şadman bolub küldi dostlar¹⁷¹.

Bast hâli, ilâhî rızaya erme ile birlikte ortaya çıkıyor. Allaha kavuşma muştusu olan bu durum, Ahmed Yesevî'yi sevindirir, yüzünü güldürür. Burada Fecr suresinin sonlarındaki şu âyetleri görür gibi oluyoruz: "Ey huzura kavuşmuş nefis! Hoşnut etmiş ve hoşnut edilmiş olarak Rabbine dön. Katıl kullarımın arasına, gir cennetime!"¹⁷². Onda ki bu hâlin tezâhürü, kendi ifâdesi ile şu şekildedir:

Hâhkımdın haber yitti şâkir boldum
 Her kim sögti belki tipti sâbir boldum
 Bu âlemde hiç uhlamay hâzır boldum
 Hay ü heves mâ vü menlik kitti dostlar¹⁷³.

169 Divan, s. 18.

170 Aynı yer.

171 Aynı yer.

172 Fecr (89), 27-30.

173 Divan, s. 19.

Otuz üç yaşında:

Otuz üçde sâki bolub mey üleşdim
Câm-ı şarâb kolğa alıp toya içtim
Leşger tüzüp şeytan birle köp uruştım
Bihamdillah iki nefsim öldi dostlar¹⁷⁴.

Tasavvuf terminolojisinde sakî mürşid, mey ilâhî tecellî ve cez-
beyi¹⁷⁵ ifâde eder. Bu manzumedeki arlatımlarda, Hoca Yesevî'nin
irşâd makâmına oturduğunu anlıyoruz. Ve artık Hocamız, ölmeden
ölmenin sırrını elde etmiştir. Başta Yunus Emre olmak üzere hemen
bütün mutasavvıflarda gördüğümüz "ben" ve "aşkın ben" diyebile-
ceğimiz insanda iki nefsin bulunduğu hususu¹⁷⁶, Ahmed Yesevî'de de
görülmemtedir. İki nefsin ölmesinden maksad, onun hayvanî nefsinin
ölmesi bu dünyadan geçmesi, ilâhî nefsinin (aşkın ben) ölmesi de
âhiretten geçmesidir. Dolayısıyla da o, hedefini sadece Allah'a yönelt-
tiğini belirtmiş oluyor.

Otuz dört yaşında:

Otuz törtde âlim bolup dâna boldum
Hikmet ayt dip Sübhân idi güyâ boldum
Çil-ten birle şarab içdim hemrâh boldum
İç ü tışım Hak nuriğa toldı dostlar¹⁷⁷.

Ahmed Yesevî'nin hocası Yusuf Hemedânî, güçlü bir âlim, bir
Hanefî fakihidir. Yesevî, ondan hem fıkıh, hem de tasavvuf öğrenmiştir.
Yani onun zahirî ve batınî ilimlerdeki hocasıdır. Ahmed Yesevî'nin
dâna (alim)lik mertebesine erişti, onun İslâm'ın ilmi yönüne hâkim
olduğunu gösterir. Bizce, bilim adamlığı yönü ile tasavvufî yönünün
aynı anda onda bulunması, onun en önemli yanıdır.

Hikmet, eşyanın vücûdda bulunan hakikatlarını anlatan bir
ilimdir. Bu âli değil nazari bir ilim olup insanın gücü ölçüsünde ortaya
çıkartılır¹⁷⁸. Hocamız, "hikmet"li söylemeye, Allah'ın kendisine "söyle"
demesiyle başlamıştır. Yesevî geleneğini Anadolu'da temsil eden Hacı
Bayram Veli, bu şekilde hikmetli şiir söylemeyi, evliyanın kerameti
olarak tanımlamıştır¹⁷⁹. Zira bu, Allah'ın sevdiği kuluna verdiği ilhâmla

174 Aynı yer.

175 Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 333.

176 Çubukçu, İbrahim Ağâb, Yunus Emre ve Felsefesi, Ankara 1992, ss. 20-21.

177 Divan, s. 19.

178 Cürcanî, Ta'rifât, s. 81.

179 Cebecioğlu, Ethem, Hacı Bayram Veli, ss. 156. vd.

ortaya çıkar. Mutasavvıfımız, kırklarla cezbe ve muhabbet şarabından nûş etmeyi sürdürüyor ve bunun sonucu olarak bütün vücudu nurla doluyor, gözükmektedir.

Otuz beş yaşında:

Otuz bişde mescid kirib devrân sürdüm
Tâliblerge ışk dükkânın tola kurdum
İğri yolğa her kim kirdi söğtüm urdum
Aşıklarğa Hak'dın müjde yitti dostlar¹⁸⁰.

Şeyhimiz artık, mürsidlikte, dervişlerin maneviyat eğitimi ile meşguldür. Mescide girmiş, oraya gelen herkesle temas hâlinde bulunmuştur. Tâliblere aşk dükkânı kurmuş, onları Allah'ı sevmeye, Allah'ı da onları sevdirmeye çalışmıştır ki şeyhin görevi de budur¹⁸¹. Yanlış yola girenleri dil ve el ile ikaz eden Ahmed Yesevî, en-nehyu ani'l-münker görevini de üstlenmiştir.

Otuz altı yaşında:

Otuz altı yaşda boldum sâhib-kemâl
Hak Mustafâ körsettiler manga cemal
Ol sebebdin közüm yaşlığ kâmetim dal
Işk hançeri yürek bağrım tildi dostlar¹⁸².

Hoca Ahmed Yesevî, otuz altı yaşında kemalât yolunda zirveler kat'etmektedir. Artık O, hayru'l-beşer olan Hz. Muhammed(s) ile ruhânî âlemde görüşme nimetine de ermiştir. Aşk elinden ıstıraplarla kıvranan Hocamız, boyu dal gibi ince kalmış, zayıflamış, gözü yaşlı hale gelmiştir. Çünkü aşk ağlatır. Aşık, aslından ayrı kalmanın derin bilincini yaşamaktadır. Ona ıstırap veren de budur. Yani ayrılığın yakıcı hasretidir. Bu yabancılaşmadan kaynaklanır¹⁸³.

Otuz yedi yaşında:

Otuz yiti yaşka kirdim uyğanmadım
İnsâf kılıp Allah sarı tolğanmadım
Seher vaktıda zârî kılıp ingrenmedim
Tevbe kıldım hâcem kabûl kıldı dostlar¹⁸⁴.

180 Divan, s. 19.

181 el-Hafnî, Mu'cem, s. 143.

182 Divan, s. 19.

183 Çubukçu, İbrahim Agâh, Yunus Emre ve Felsefesi, ss. 23-27.

184 Divan, ss. 19-20.

Diğer dörtlüklerde de sık sık tesâdüf ettiğimiz gibi, Ahmed Yesevi, hâlâ uyanamamaktan (gafletten), lâyıkiyla Hakk'a yönelemekten şikâyet ediyor. Bir sufi için, seher vakti çok önemlidir. Seher vakti, teheccüd namazının kilindiği vakit olup, sabah namazının başladığı imsâkten öncedir. O, "seher vakti ağlayarak, inlemedim" derken, o demi gereği gibi değerlendirememenin ıstırabını dile getirir. Burada, artık gözyaşlarının sona erdiği temkin makâmı veya mahv dediğimiz kulun yaptığı amelleri küçük görmesi yok sayması hâli de söz konusu olabilir. Seher (teheccüd) vakti için Kur'an-ı Kerim'de, Allah şöyle der: "Şüphesiz gece kalkışı (kalp ve uzuvlar arasında) tam bir uyum'a ve sağlam bir kırâate el erişlidir"¹⁸⁵. Yine bir âyet: "gecenin bir kısmında uyanarak sana mahsus bir fazlalık olmak üzere, namaz kıl. Rabbinin, seni övgüye değer bir makâmâ göndereceğini umabilirsin"¹⁸⁶. "Ey örtüsüne bürünen (Resûl.m)! Geceyi tamâmen değil de yarısını, yahut yarıdan az eksigini veya fazlasını, yatmadan (ibâdetle) geçir. Ve Kur'an-ı Kerim'i tane tane oku"¹⁸⁷. İşte bu âyetler sufileri geceyi uykusuz kalıp, ibâdet, zikir ve Kur'an-ı Kerim tilâvetine yöneltmiştir¹⁸⁸. Son mısradaki, tevbesinin kabul edilmesini zikrettiğine göre, onu, içinde bulunduğu bu hâlden daha ileri bir hâle yükselmiş kabul edebiliriz.

Otuz sekiz yaşında:

Otuz sikiz yaşka kirdim ömrüm ötti
Yığlamay mu öler vaktim yavuk yitti
Ecel kilip peymânesin manga tutti
Bilmey kaldım ömrüm âhir boldı dostlar¹⁸⁹.

Istırap devam ediyor. Hocamız, ömrünün çok çabuk geçmesinden şikâyetçi gözüküyor. Vakit tasavvufta çok önemlidir. Sufi için vakit, müstakbel ve mazi endişelerinden kurtulup, Allah'tan gelen bir vâridin sırrının sūfide aydınlanması ve Hak ile hoş olması hâlidir¹⁹⁰. Hak ile beraber olmaya vakit, denir. Hak ile beraberliğin bulunmadığı demlere vakit denmez. Sufiler, vakti kılıç gibi keskin olarak değerlendirirler¹⁹¹.

¹⁸⁵ Müzzemmil (73), 6.

¹⁸⁶ İsrâ (17), 79.

¹⁸⁷ Müzzemmil (73), 1-4.

¹⁸⁸ Altıntaş, Tasavvuf Tarihi, ss. 30-1.

¹⁸⁹ Divan, s. 20.

¹⁹⁰ Altıntaş, a.g.e., s. 55.

¹⁹¹ Kuşeyri, er-Risâle, s. 31.

Otuz dokuz yaşında:

Otuz tokuz yaşka kirdim kıldım hasret
Va diriğa ötti ömrüm kanı tâ'at
Tâ'atlikler Hak kaşıda hoş sa'âdet
Kızıl yüzüm tâ'at kılmay saldı dostlar¹⁹².

Yukarıda ifâde ettiğimiz gibi Hoca Ahmed Yesevî, Allah'ın kendisine verdiği "zaman" nimetini hakkıyla değerlendiremediğini düşünerek, pişmanlık duygularını ifâde eder. Hayatını tamamen ibadetle ve topluma hizmetle geçiren böyle ihlâslı bir kulun, amelinin boş ve yok görmesi, kendini ibadet kibrinden kurtarması, varlık duygusundan uzaklaşması da, bir olgunluktur. Bu şekilde, nefisteki varlık ve benlik duygularını silme, yerine iyi özellikleri yerleştirme, tasavvufta, mahv olarak değerlendirilir¹⁹³. "Kızıl yüzüm" ifadesine bakarak, Hocamızın sarışın olduğunu söyleyebiliriz.

Saç u sakal hûb akardı könglüm kara
Rûz-ı mahşer rahm itmeseng hâlüm tebâh
Sanga ayân amelsiz min köptür günah
Cümle melek yazuklarım bildi dostlar¹⁹⁴.

Hocamızda aynı mahviyet devam ediyor. Yesevî geleneğini, şiirleriyle Anadolu topraklarında sürdüren Hacı Bayram Velî de mahv (yokluk) duygusuyla, yüksek mertebelere erdiğini şu dizeleri ile belirtir:

Elfakru fahrî elfakru fahrî
Demedi mi âlemlerin fahrî
Fakrını zikret fakrını zikret
Mahv u fenâda buldu bu gönlüm¹⁹⁵.

Bir Hadis-i Şerif'te şöyle zikredilir: "Tevazu göstereni, Allah yükseltir"¹⁹⁶. Süfîler, İmam-ı Rabbânî'nin de ileri sürdüğü gibi, kendilerini köpeklerden ve kâfirlerden bir aşağı görmüşlerdir. Zira köpek, âhirette hesaba çekilmeyecek, kafir ise son demlerindeki tevbesi sebebiyle kurtulabilecektir¹⁹⁷. Yine Cübeyr b. Nefir'in, en kötü kibir olarak,

192 Divan, s. 20.

193 Kuşeyrî, er-Risâle, s. 39.

194 Divan, s. 20.

195 Cebeciöğlü, Ethem, Hacı Bayram Velî, s. 70.

196 Aclunî, Keşf-ül-Nafâ, c. II., s. 242.

197 İmam-ı Rabbânî, Mektubât, c. I., s. 222.

“ibâdet kibri”ni görmesi¹⁹⁸, Hocamız Ahmed Yesevî’de de ma’kes bulmuş görülüyor. O çok ibâdet ettiği halde, şiirlerinde sanki hiç ibâdet etmemiş, Allah’a layık amel yapmamış gibi anlatımlara yöneliyor. Faizî, bir şiirinde tevazuyu şöyle öger:

O rütbe, mürtefi bünyâddır kasr-ı tevâzu k'im
Riyâz-ı cennete nezzâre kabildir zemîninden¹⁹⁹.

Kırk yaşında:

Kul hâce Ahmed kırkğa kirding nefsingni kırk
Munda yığlap âhirette bolgil arık
Post-ı iman şeri'atdur, mağzı tarık
Tarık kirgen Hak'dın ülüş aldı dostlar²⁰⁰.

İlk iki mısradaki, nefsini iyice kırmayı sürdüren Ahmed Yesevî, “...Az gülüp, çok ağlasınlar...”²⁰¹ âyetine dayanarak bu dünyada çok ağlamanın, âhirette gülmeye vesile olacağını savunur. Şeriat, imanın postu, yani zahiri iken, tarikat batını, özü olmaktadır. Ona göre, tarikata giren kişi, özüne dönmüş, ashna kavuşmuş ve nasibini almış demektir. Bu şekilde o, diğer sufilerde görüldüğü gibi, şeriat, tarikat, hakikat, iman gibi kavramları ayrı olarak değil bir görür²⁰².

Kırk bir yaşında:

Kırk birimde ihlâs kıldım yol tapay dip
İrenlerdin her sır körsem min yapay dip
Pir-i muğân izin alıp min öpey dip
Zâtı uluğ hâcem sığnıp kıldım şanga²⁰³

İhlâs, garazsız muhabbet, kalp saflığı, hüsn-i niyyet, yapılan bir işte gösterilen samimiyet, amelin pisliklerden arınması, içte ve dışta eşit olması demektir; ayrıca Allah’tan gayri her şeyden sıyrılmaya da ihlâs denir²⁰⁴. İhlas kulluğun vazgeçilmez şartıdır. Hocamızında ifâde ettiği gibi, ihlâsa yapışanın gittiği yol, doğrudur. Ona göre, görülen sırların saklanması ve mürşidin izinin öpülebilmesi (yani şeyhine amelen, kavlen ve fikren uyulabilmesi) ancak ihlâsla mümkün olmaktadır.

198 Ebû Nuaym İsfehâni, Hilyetü'l-Evliyâ, Mısır, 1932, c. III., s. 180.

199 Bilmen, Dini ve Felsefi Ahlâk Lügatçesi, s. 29.

200 Divan, s. 21.

201 Tevbe (9), 82.

202 Dehlevî, Şah Veliyyullah, Ataf el-Kuds, ss. 23-4.

203 Divan, s. 21.

204 Cürçânî, Ta'rifat, s. 8; Bilmen, Dini Felsefi Ahlâk Lügatçesi, s. 7.

Kırk iki yaşında:

Kırk ikide tâlib bolub yolğa kirdim
İhlâs birle yalğuz Hakk'a köngül birdim
Arş ü kürsî levhdin ötüp kalem kizdim
Zatı uluğ hâcem sığnıp kildim sanga²⁰⁵.

Hocamız irşâd makâmında olduğu halde, kendini yola yeni girmiş bir tâlip gibi görüp, ihlâsla sadece Allah'a gönül vermiş, mânevî âlemde arş, kürsî, levh ve kalem'i görmüştür. Ahmed Yesevî'ye göre, ihlâş olmak, kendini yolun başında gibi görmek, mahviyet içinde bulunmakla ortaya çıkar.

Kırk üç yaşında:

Kırk üçünde. Hakkı izlep nâle kıldım
Köz yaşımını akuzuban jale kıldım
Beyâbanlar kizip özüm vâle kıldım
Zâtı uluğ hâcem sığnıp kildim sanga²⁰⁶.

Bu mısralarda, Ahmed Yesevî'nin, öze yönelmenin en önemli vasıtası olan aşkı derinliğiyle yaşadığı görülüyor. Hakk'a uyarak ah ü zâr etmek, göz yaşı dökmek ve çöller gezip şaşkın, garip kalmak, öze duyulan uzaklık hissinin şiddetinden kaynaklanan hâllerdir. Âşık olan kişi, saharalarda bir takım sebeplerden kurtulma, sevdiği Hak ile başbaşa olma ve O'nunla teselli bulma yoluna girer. Allah'ı verdiği nimetler sebebiyle sevmek, nisbeten daha noksan bir sevgidir. Hocamız, Kâşânî'nin de ifade ettiği gibi, Allah'ı sırf zâtı için garazsız bedelsiz olarak sevmektedir. Ki bu, diğer bütün sevgilerin kaynağıdır²⁰⁷. Zâtî sevgiye ulaşanlar, ya toplum içinde Allah ile mânevî ıssızlık çöllerinde başbaşadır veya maddeten toplumdan ayrılıp, yalnızlık ve garipliği içten duyduğu bâdiyelerde gezinti yapmaktadır. Bâdiyelerde, ekmek, su, insan, hayvan hattâ çoğu zaman bitki bile bulunmaz; işte kul, ancak burada her türlü maddî sebeplerden kurtulmuş, Allah ile arada bir vasıta bulunmadan başbaşa kalmıştır. İskât-ı vesâil orada tam olarak gerçekleşir²⁰⁸.

Kırk dört yaşında:

Kırk törtümde muhabbetni bâzârıda
Yakam yırtım yığlap yördüm gülzârıda
Mansûr yanghğ başım binib ışk dârıda
Zâtı uluğ hâcem sığnıp kildim sanga²⁰⁹.

205 Divan, s. 22.

206 Aynı yer.

207 Kâşânî, İstulâhâtü's-Sûfiyye, ss. 78-9.

208 Altıntaş, Tasavvuf Tarihi, s. 83.

209 Divan, s. 22.

Allah aşkından coşan, yakasını yırtan, feryad eden Ahmed Yesevî, aşkın gül bahçesinde gezen ve Hallâc-ı Mansûr gibi, çilelerin adamı ölüme hazır bir erdir²¹⁰. Allah'ın aşkına düşen kişi bütün çile ve dertlere tahammül edebilir, hâle gelmiştir. Âşıkın hayatında dikenler yoktur. Güller, güzellikler, hayırlar, iyilikler, kemâller vardır. Âşık, cennetteki kalbi huzûr ve itmi'nânı, ihsân boyutunda olmak üzere ölmeden önce bulmuştur. Yani ölmeden önce ölererek spiritüel dünyasındaki cennetin mânevî meyvelerini devşirmek ve onlarla gıdalanmakla meşgûldür.

Tasavvufta, "Hallâc" bir aşk eri sembolü olarak kullanılır. Onun Allah aşkı uğruna canını verdiği "dârağacı", "dâr-ı mansûr" olarak, bütün sûfilerin "cânından geçmeleri"nin sembolik ifade biçimidir²¹¹.

Kırk beş yaşında:

Kırk bişimde sindin hâcet tilep kildim
Tevbe kıldım her iş kıldım hatâ kıldım
Yâ ilâhım rahmetingni uluğ bildim
Zatı uluğ hâcem sığınıp kildim sanga²¹².

Hocamız, Allah'tan hâcet dileğinde bulunmakta, ancak olgun bir sûfînin Allahtan başkasına, başka putlara ihtiyac duymamaktadır. Onun dileği kanımızca, Allahın hoşnutluğunu kazanmak olmalıdır. Şeyhimiz, onca olgunluğuna rağmen nefsinin tebrîe etmiyor, hâlâ hatalı, kusurlu ve noksan görerek tevbe ediyor. "Allah'a firâr ediniz..."²¹³ âyetinin mânâsına uygun olarak, her fırsatta nefsinin noksanlığından, Mevlâsına doğru kaçıyor. İnsan korktuğu bir şeyden firâr eder. Ayetteki espiri, nefsin hevasının insanı Allah'ın rızasından uzaklaştıracak derecede ilâhlık yönüne sahip bulunmasına dayanmaktadır, diyebiliriz. Zira bir ayette Allah "Ey Muhammed(s.)! nefsinin hevasını ilâh edineni görmedin mi?"²¹⁴ İşte insan, bu puttan, Allah'a kaçmalıdır. Şeyhimiz "Benim acımam herşeyi kuşatmıştır"²¹⁵ âyetinin bilincine ermiştir. Bu şekilde olan sûfî, bütün mahlûkata (hayvan, bitki, insan vs.) bu acımayı yaygınlaştırmıştır. Tasavvufi açıdan Allah'ın iki türlü acıması söz konusudur. 1.) Rahmet-i İmtinânî: Allah'ın salih amel sahibi veya ibadet edip etmemesine bakmaksızın bütün herkese olan acıması, 2.) Rahmât-i Vücûdiyye: Allah'ın muttaki

210 Altıntaş, Tasavvuf Tarihi, ss. 73 vd.

211 Gölpinarlı, Abdülbaki, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, s. 83.

212 Divan, s. 22.

213 Zariyat (51), 50.

214 Furkan (25), 43.

215 A'râf (7), 156.

kullarına âhirette va'dettiği rahmet.²¹⁶ Acımanın insan yaratıcılığı üzerindeki katkısı büyüktür.

Kırk altı yaşında:

Kırk altımda zevk u şevkim tolup taşdı
Rahmetingdin katra tamdı şeyhten kaçtı
Hakdın ilhâm refik bolup bâbın açtı
Zatı uluğ hâcem sığnıp kildim sanga²¹⁷.

Tasavvuf terimi olarak zevk, ilâhî tecellilerin yavaş yavaş zuhûra gelmesi ve tecellî başlangıcı²¹⁸, Allah'ın velî kullarının kalplerine attığı irfân nuru ki, velî bu nûr vasıtasıyla Hakk'ı bâtıldan ayırır²¹⁹. Bu durumda Hocamız, kırk altı yaşında tecellilere veya irfân nûrlarına mazhar olmuş görülüyor. Sonuçta bu, Allah'ın rahmetiyedir. Şeytan, Allah'ın rahmetinden koğulmuş (racîm) tur. Ahmed Yesevî işte bu şeytanın vesvese ve iğvâsından kurtulmuş, dolayısıyla şeytanî fikirlerden arınmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de, takva sahiplerine Allah tarafından, kendisine ulaşan yolların açılması, doğru yolun gösterilmesi ile ilgili şu âyetler dikkat çekicidir: "Eğer takvalı bir hayat sürerseniz, size furkânı (Hakkı bâtıldan ayırdetme özelliğini) bahşederiz"²²⁰. "Uğrumuzda çaba gösterenleri, (bize ulaşacak) yollarımıza ulaştırırız"²²¹. Bu âyetlerin ifade ettiği gibi, dinî yaşantısında incelik ve hassaslık boyutuna ulaşmış kimseler (muttakiler)de, bir tür doğru yola sevkedici, sezgisel karakterde özellikler gelişir. Buna belki ilhâm, belki de hads denebilir, ki neticesi bakımından, bu, içte vukû bulan bir doğuştur. Şiirden anladığımız kadarıyla Ahmed Yesevî'de bu hâl meydana gelmiş ve Allah ona "bâbın" (yani kapısını, kendine ulaşan yolu) açmıştır. Şüphesiz, Allah'ın kendisine bu şekilde kapı veya yollar (sübül) açtığı kişi, O'nun rızasına ermiş demektir.

Kırk yedi yaşında:

Kırk yitimde yiti yakdın haber yitti
Sakî bolub câm-ı şarâb hâcem tuttı
Şeytân kilip nefis hevâmı özi yuttı
Zâtı uluğ Hâcem sığnıp kildim sanga²²².

216 Kasanî, Istilâhât, s. 149.

217 Divan, ss. 22-23.

218 Sülemî, Ebû Abdurrahmân, Tabakâtü's-Süfiyye, Kabire 1949, s. 498.

219 Cürcanî, Tarîfât, s. 95.

220 Enfâl (8), 29.

221 Ankebût (29), 69.

222 Divan, s. 23.

Yanan kavrulmuş Hocamız, yine aşkın sarhoş edici özelliğine marûz kalıyor. Daha önce, Allah'ın rahmeti sonucu kaçan şeytân, sanki tekrar hocamıza musallat olmuş görülüyor. Burada, dikkat edilirse, Ahmed Yesevî, yazdığı otobiyografik psiko-tarihinde, kendisini asla Peygamberler gibi günahattan azâde (ma'sûm) görmüyor ve özellikle de göstermiyor. Yani o, bir kuldur ve hatâdan bcrî değildir, günaha kapalı değildir. Zira, nefis ve şeytanla uğraş vermesi konusundaki ifâdeleri, bu espiyi göstermektedir.

Kırk sekiz yaşında:

Kırk sikizde aziz candın bîzâr boldum
Güneh derdi kesel kıldı bîmâr boldum
Ol sebebdin Hak'dın korkup bîdâr boldum
Zâtı uluğ Hâcem sığnıp kildim sanga²²³.

Yukarıdaki mısralarda, bu dünyâ, Hocamıza ağır gelmeye başlamış görülüyor. Maddî beden Allah'a kavuşmada en büyük engel, aşılması ve çekilmesi gereken bir çiledir. Tıpkı vefât ederken "bu çilesi bol dünyadan ayrılıyor" diyen Ebû Hâmidüddin Aksarayî gibi²²⁴, Ahmed Yesevî de, bir an önce madde sıkıntısını üzerinde atmak istemektedir. Madde dünyası, insanın özüne yabancılaşma sebebidir. Onun aşılması, tam anlamıyla, ölümle mümkün olmaktadır. Bu yüzden her Allah âşığı, ölümü Allah'a kavuşma vasıtası olarak görür. "Biz O'na mahsusuz ve O'na döneceğiz"²²⁵.

Günah şuuru oldukça derinleşen Hocamız, bu durumda kabza tutulmuş görülüyor. Kendi tâbiriyle o, bîmâr (yani hasta) olmuştur. Bu mısralardan, havf duygusunun itici gücünün, onun Allah'a yönelmesine sebep olduğu anlaşılıyor. Onun günahattan korkması, cehennemde yanma korkusu değil, cehenneme girip Hakk'ı görme nimetine mazhar olamama, o güzel Mevlasına kavuşamama endişesi sebebiyledir. Bilindiği gibi, Allah cehennemden değil, cennetten görülecektir²²⁶.

Kırk dokuz yaşında:

Kırk tokuzda ışking tüşti köyüp yandım
Mansûr-sıfat haly ü hişdin kaçıp tandım
Türlüğü türlüğü cefâ tigdî boyun suındım
Zâtı uluğ Hâcem sığnıp kildim sanga²²⁷.

223 Aynı yer.

224 Corul, Şinasi, Fmîr Sultan, (Tercüman 1001 Temel Eser, no: 8), yrz., trz s. 154.

225 Bakara (2), 156.

226 es Sabûnî, Nureddin, Mâtürîdiyye Akaidi, çev. Bekir Topaloğlu, DİB yay., s. 97.

227 Divan, s. 23.

Yine aşk. Aşk ateşinden yanmakta olan Hocamız, Hallâc gibi hisımlardan ayrılmış, çeşitli cefalara uğramış, ama sabretmiş. Zira aşk, sabrı gerektirir. Yaratılanı, Yaratan'dan ötürü hoş görebilmek için, Yaratan'dan razı olmak ve O'nu sevmek lâzımdır. Ve bu, Hocamızda fazlasıyla vardır.

Elli yaşında:

İlligimde ir min didim, fi'lim za'if
 Kan tökmedim közlerimdin bağrım izip
 Nefsim üçün yörer irdim it dik kizip
 Zâtı uluğ Hâcem sığnıp kildim sanga²²⁸.

Hocamızda "bast" hâlini görüyoruz. Bu durumda o, cemâl tecellilerinin verdiği optimist ruh hâli içinde, "fazla er olmamakla birlikte, er, benim" der. Daha önceki kabz hâllerinin aksine olarak o, bu haliyle bastta, iyimser görülüyor. Bu hal, temkîn olarak da nitelendirilebilir. Zira, bu durumda olan sufide, taşkınlık gibi görülen, bağrın ezilmesi (zıkr-i erre çekilirken göğüs dizlere vurulur, buna bağır ezilmesi veya deşilmesi denir), gözlerden kanlı yaşlar gelmesi görülmez. Bu durumdaki sufi, dağlar gibi sabittir. Gözyaşları ve feryadı dış âleme yansımaz, o, iç âleminde göz yaşı döker, feryad eder. Niteki'm, Allah için ağlayan birini gördüğü zaman, Hz. Ebû Bekir (r.) "biz de bir zamanlar böyleydik" demiş ve içinde bulunduğu temkîn durumuna işâret etmiştir. Tasavvufta nefis, köpek ile sembolleştirilir. Hocamız, gezmesini, köpeklere benzeterek, artık bu hâli aşmış olduğunu belirtmiştir.

Elli bir yaşında:

İlli birde çöller kizip giyah yidim
 Tağlar çıkıp tâ'at kılıp közüm oydim
 Didânını köre'lmedim cândın toydim
 Bir ü barım didârıngı körer min mü?²²⁹

Ahmed Yesevî, yine tecerrüd ile, riyâzetlere dalyor. İnsanlardan ayrılıp, çöller geziyor, acıkınca otlar yiyor, dağlarda tâ'ate yönelik gözünü Allah'dan gayri herşeye kapatıyor. Hocamız, candan doymuş (bıkmış) fakat, hâlâ sevgilisine ulaşamamış, zirâ beden engeli daha kalkmamıştır. "Bir ve var olan Allah'ım yarın âhirette Seni görür müyüm? Acaba Sana kavuşabilecek miyim?" diye endişe duyan Ahmed Yesevî'nin, özüne kavuşma işkiyâkı oldukça artmıştır.

228 Aynı yer.

229 Divan, s. 23.

Elli iki yaşında:

İllig iki yaşda kiçtim hânümandın
Hânümânım ne körüngey belki cândın
Başda kiçdim cândın kiçdim hem imândın
Bir ü barım didâringnı körermin mü?²³⁰

Bu yaşın Yesevî'si her şeyden geçmiştir. Her şeyi aşmış, daha çok ötelerin arzusundadır. O, evden barktan, candan, avâm imanından, hepsinden geçmiş, Allah'ın cemâlini görme arzusu ile dolmuştur. "Seni sevmek benim dinim imanım, Beni din ü imandan ayırma Allah'ım" diyen Eşrefoğlu Rumî gibi, Hoca Ahmed Yesevî'nin de dini imânı "Allah'ı görebilme arzusunda yoğunlaşmış ve bu duygu ona "Bir ve var olan Allah'ım cemâlini acaba görebilir miyim? diye endişeli ifâdeleri söylemiştir. Burada Ahmed Yesevî'nin imandan geçmesi sözünün, ta-avvuftaki iman terimine yüklenen mânâda anlaşılması gerekir. Evliyanın imanı, ulûhiyyeti temaşa etmek, vuslat derecesine ermek, Bir'den başkasını görmemektir. Âşıklar ise din, mezhep ve iman mertebesinin üstünde bulunan hakikat ve aşk mertebesinden bahsederler. Meselâ, Fuzulî şöyle der:

Kangı büttür (puttur) bilmezem imânımı gâret kılan
Sende iman yok ki sen aldın deyim imanımı²³¹

Hoca Ahmed Yesevî'nin imândan geçmesi, işte bu mânâdadır. Yoksa o, imanı terketmiş bir mürted veya müşrik değildir.

Elli üç yaşında:

İllig üçde vahdet meydin rûzî kıldı
Yoldın azğan gümrâh idim yolğa saldı
Allah d'dim lebbeyk diben kolum aldı
Bir ü barım didâringnı körer min mü?²³²

Şeyhimiz bu yaşta aradığı gerçek vahdete ermiş görülüyor. Daha önce yol şaşkınlığı iken, Allah onu kendi yolunda dâim kılmıştır. Gerçek mânâda "Allah" diyen Ahmed kuluna, Mevlâsı "Lebbeyk" (Buyur) diyerek karşılık vermiştir. Ki Allah bir kuluna olumlu karşılığı Mardiyeye mekâmında verir.

230 Divan, s. 24.

231 Uludağ. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 246.

232 Divan, s. 24.

Elli dört yaşında:

İllic törtde vücûdlarım nâlân kıldım
Ma'rifetni meydanıda cevlân kıldım
İsmail dik azîz cânım kurban kıldım
Bir ü barım didâringni körer min mü?²³³

Hoca Ahmed Yesevî, bu yaşta inleyen, ma'rifet meydanında gezen, Hz. İsmail (zebihullah) gibi canından geçen bir âşıktır.

Elli beş yaşında:

İllic bişde didâr üçün gedâ boldum
Köydüm yandım kül dik takı fenâ boldum
Bihamdillah didâr izlep ada boldum
Bir ü barım didâringni körer min mü?²³⁴

Ahmed Yesevî, elli beş yaşında, Allah'ın cemâlini her yerde arayan, her duada isteyen bir dilenci gibidir Hak kapısında... Aştan yanar, kavrulur kül olur, fenâyâ erer, nefsin tüm pislikleri silinir. Sonunda Allah'a kavuştuğu için hamd ü senâlar eder. Ama "acaba, âhirette Rabbimin cemâlini görür müyüm" ıstırabını hâlâ çekmektedir.

Elli altı yaşında:

İllic altı yaşka yitti mungluğ başım
Tevbe kıldım akar mu kin közde yaşım
İrenlerdin behre almay içim tışım
Bir ü barım didâringni körermin mü?²³⁵

Burada dertli başım dediği, hayat boyunca vuslat için çektiği sıkıntılar, belâlar ve üzüntülerdir. Massignon'un Hallâc'ı anlatan kitabına "La Passion d'al-Hallaj"²³⁶ yani "Hallâc'ın İstirabı" adını vermesi boşuna değildir. Zira Allah'a kavuşma yolunda atılan her adımda sıkıntı ve ibtilâlar artar. Bu nedenle "kurb-ı sultan, âteş-i sûzandır" denmiştir. Bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: "Belâların en şiddetlisi peygamberlere, daha sonra velileredir"²³⁷.

Hocamız tevbekâr olduğundan bahsederken, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, artık temkine ermiş, dıştan ağlaması bitmiştir. İçinin

233 Divan, s. 25.

234 Aynı yer.

235 Aynı yer.

236 Massignon, Louis, La Passion d'al-Hallaj, Paris 1975.

237 Serrâc, Lüma', ss. 330, 429.

ve dışının erenlerden nasip alması, onların zahirî ve batinî edebleriyle edeblenmesi veya zahirî ve batinî ilimlerinden istifâde etmesi demektir.

Elli yedi yaşında:

İllig yiti yaşda ömrüm yıl dik ötti
Eyâ dostlar amelsiz min başım kattı
Bihamdillah pîr-i muğân kolum tuttu
Bir ü barım didâringnı körermin mü?²³⁸

Elli yedi yıl, bir rüzgâr gibi, göz açıp kapayana kadar gelip geçmiştir. Ahmed Yesevî Hocamız, bunca yıl işlediği ameli yeterli bulmamakta, amelsizim diye yakınmaktadır. Ancak şeyhinin elinden tutması, manevî açıdan yardımcı olması onu teselli etmektedir.

Elli sekiz yaşında:

İllig sikiz yaşka kirdim min bî-haber
Kahhâr içem nefsimni kıl zîr ü zeber
Himmet birseng şom nefsimge ursam teber
Bir ü barım didâringnı körermin mü?²³⁹

Ahmed Yesevî, onca olgunlaşma çabasından sonra, hâlâ nefsinden yakınmakta, Allah'tan onun iyice yıkılması için niyazda bulunmaktadır. Onun nefsini kırmak için Allah'tan manevî yardım talebinde bulunması, Hz. Yusuf'un "Andolsun ki kadın Yusuf'a karşı istekli idi. Rabbinden bir işaret görmeseydi, Yusuf da onu isteycekti..."²⁴⁰ şeklindeki ilâhî yardıma mazhar olması espirisine dayanır. Nefse galebe konusunda, Peygamberlerin bile Allah'ın yardımına ihtiyacı varsa, Ahmed Yesevî'nin niçin olmasın?

Elli dokuz yaşında:

İllig tokuz yaşka yittim dâd u feryâd
Can birerde cânânımni kılmadım yâd
Ne yüz birle sanga aytay kılğıl âzâd
Bir ü barı didâringnı körermin mü?²⁴¹

Can verirken sevgilinin adını anamamaktan endişe eden Hocamız, "Ey Allahım! Hangi yüzle Senden bağışlanma dileyeyim" diyor ve ekliyor "Acaba Bir ve var olan Allah'ımın cemâlini görebilecek miyim?"

238 Divan, ss. 25-6.

239 Divan, s. 26.

240 Yusuf (12), 24.

241 Divan, s. 26.

Altmış yaşında:

Közüm yumup tâ açkunça yitti altmış
Bilim bağlap min kılmadım bir yahşı iş
Kiçe kundüz bî-ğam yördüm hem yaz ü kış
Bir ü barım didâringni körer min mü?²⁴²

Yine kendi amelini beğenmiyor. Ömrünü boşa geçirmiş kabul ediyor. Dağlar gibi amelini yok sayıyor.

Altmış bir yaşında:

Altmış birde şermende min ilâhımdın
Eyâ dostlar köp korkar min günâbımdın
Candın kiçip penâh tiley Hudayımdın
Bir ü barım didâringni körer min mü?²⁴³

Hocamız, Allah'a bakmaya yüzü olmayən, O'ndan utanan, günâhından korkan, Allah'tan yardım dilenen bir pozisyondadır.

Altmış iki yaşında:

Altmış iki yaşda Allah pertev saldı
Başdın ayağ gafletlerim rehâ kıldı
Cân ü dilim akl u hûşum Allah didi
Bir ü barım didâringni körer min mü?²⁴⁴

Allah'ın nuru Hocamızı aydınlatır ve onu gafletten kurtarır. Duaları kabul olunmuştur. Artık Hocamızın kalbi ve aklının senkronik olarak Allah demeye başlamış olduğunu görüyoruz.

Altmış üç yaşında:

Altmış üçde nidâ kildi kul yirge kir
Hem caning min cânâning min caningni bir
Hû şemşirin kolğa alıp nefsingni kır
Bir ü barım didâringni körer min mü?²⁴⁵

Ve Ahmed Yesevî hem canının hem de cananının canını vererek mezara girme noktasına geliyor. Ona göre Hz. Muhammed(s). 63 sene yaşamıştır, o halde bu dünyada o kadar yaşamak gerekir. Hocamız, bu yaşta ihtiyarî olarak mezara girmiş ise de, bundan sonra daha uzun süre yaşamıştır.

242 Aynı yer.

243 Aynı yer.

244 A.g.e., s. 27.

DEĞERLENDİRME:

Altmış seneye sığdırıldığı intibayı veren bu uzun manzumeyi şu şekilde değerlendirmek istiyoruz:

1- Hocamız, altmış üç sene ömür sürdüğünden bahsederken, acaba tasavvufi olarak yaşadığı değişken özellikli hallere mi yaş demek istiyor, yoksa, gerçekten bildiğimiz takvim planında ele alabileceğimiz bir yaş kavramı mı söz konusudur. Biz, onun vuslat macerasıyla sonuçlanan sülûkunun bütününe göz önünde tutarak, yaşadığı spiritüel olgunlaşma macerasının her safhasına "yaş" dediği kanısındayız. Ancak bu kanımızın tartışmaya açık olduğunu da kabul ediyoruz.

2- Hoca Ahmed Yesevî mezara girdiği döneminde, temkin döneminde girmiş görülüyor. Zira Hu kılıcı ile nefsi'ni kırması, artık onun fenâ basamaklarında, ölmeden önce ölmeyi elde ettiğini gösteriyor. O, ölmeden maddî planda mezara girmeden önce, nefsini kontrol altına almayı başarmıştır.

3- Hocamızın şeyhlerinin sayısı, Arslan Baba ve Hoca Ahmed Yesevî ile sınırlı değildir. Divan'ın muhtevâsından, onun Hızır'dan ders aldığı anlaşıldığı gibi, üveysilikte daha ileri giderek, çeşitli peygamberlerden de istifâde etmiştir. Yine bunların da ötesinde, maddî planda ca az bir veya bir kaç maneviyat üstadına hizmet ettiği, Divan-ı Hikmet'in anlatımlarından hissedilmektedir.

4- Hocamız, bilim adamı olduğu için, şiirlerinde şatahât, türrehât gibi, şeriat kalıplarını yırtan ifâdelere yer vermemiştir. Salik - meczûb olma ile bunun bir bağlantısı olduğunu zannediyoruz.

5- Ahmed Yesevî'nin bütün sıkıntısı, Allah'a Kur'ânî bazda, gerçek bir kul olmaktır. Manzûmelerinde, bu kaygıyı ifâde eden mısralara sık sık rastlamak mümkündür.